ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad

april/mei

74

Bij de voorplaat:
Originele voorplaat van Marcel Ruijters naar *Dr Molotow*.

Wat de boer niet kent

Gelukkig bereiken ons regelmatig positieve reakties op de inhoud van ZozoLala. De laatste tijd horen we echter ook af en toe wat gemopper. ZozoLala zou teveel aandacht besteden aan onbekend talent en strips, die slechts voor een klein publiek interessant zijn. Daar zit wat in. Wij denken echter, dat het talent en de strips in kwestie de aandacht van een groter publiek verdienen en daarom schotelen we jullie in dit nummer interviews voor met de op kleine schaal, maar internationaal opererende Nederlandse tekenaar Marcel Ruijters en de Amerikaanse kleurenvirtuoos Richard Corben. Smakelijk.
Overigens staan in de nabije toekomst ook veel bekende strips en auteurs op ons menu. Wat dit laatste betreft, mogen we jullie alvast wijzen op ons volgende nummer. Dat wordt de vijfenzeventigste ZozoLala en daar gaan we weer eens een lekker dik nummer van maken.
Tenslotte nemen we ook dit nummer afscheid van enkele trouwe ZozoLala-medewerkers. Jurrie Heshusius stopt met het samenstellen van onze StripVoorspelling en ZozoLala heeft onlangs na vele jaren van dankbaar gebruik haar oude redaktielokaal te Arnhem ontruimd, dat al die tijd belangeloos ter beschikking is gesteld door Ina Volmer. Allebei vanaf deze plaats heel hartelijk bedankt. **Paul**

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

HAAGSE STRIP SHOP
WAGENSTRAAT 104c
2512 AZ DEN HAAG
070 - 363 41 15

de Noorman strippoek handel

KONINGSTRAAT 43
6811 DH ARNHEM
TEL 085-420909

STRIPBOEKHANDEL
WALK IN
TABAC • COMICS • MAGAZINES

WALK IN
Fluwelen Burgwal 8a
2511 CJ Den Haag
Telefoon/Fax
(070) 36 46 336
TABAC • COMICS • MAGAZINES

DE BALLOON EXPRESS Klein Schavernek 4 8911 BV Leeuwarden (058-127997)	DE BOEKENHALTE Assendorperstraat 103 8012 DH Zwolle (038-221077)	BOEKIE Reigerstraat 24 1781 VH Den Helder (02230-12377)	
BOLSTER Koninginnesingel 43 5911 KD Venlo (077-544069)	BOOKERS & STRIPPERS Boterstraat 19 1811 HP Alkmaar (072-121916)	't CENTRUM Korte Singelstraat 20a 3122 GB Schiedam (010-4262584)	
DICK BOS Junolaan 2 3054 PW Rotterdam (010-4613147)	DONNER BOEKEN Lijnbaan 150 3012 ER Rotterdam (010-4132070)	DUMPIE Nieuwe Rijn 18 2312 JC Leiden (071-126404)	
FRANKA Torenstraat 9 (Torenpassage) 4811 XV Breda (076-214153)	HET GELE TEKEN Grote Oost 37 1621 BR Hoorn (02290-18623)	LAMBIEK Kerkstraat 78 1071 GN Amsterdam (020-6267543)	
LAND VAN LANGVERGETEN Nieuwe Ebbingstraat 19 9712 NC Groningen (050-148540)	MIEKE'S STRIPTIEK Chasséstraat 71 2518 RW Den Haag (070-3650738)	MODERN PAPIER Pelsterstraat 20 9711 KL Groningen (050-132521)	OOM WIM Reestraat 24 1016 DN Amsterdam (020-6220402)
HET PAARD VAN TROJE Langevorststraat 2 4461 JP Goes (01100-14691)	PANDA Frederikstraat 955-959 2514 LJ Den Haag (070-3635950)	HET PERRON St. Janstraat 13 4331 KA Middelburg (01180-34747)	PIET SNOT Vismarkt 3 3511 KR Utrecht (030-318472)
PLAATJES-BOEKJES Herenstraat 77 1211 CA Hilversum (035-233646)	DE RAT Voorstreek 83 8911 JL Leeuwarden (058-151600)	RICHARD Rombout Hogerbeetstraat 78 1052 HX Amsterdam (020-6842923)	
SJORS Scheffersplein 1 3311 EJ Dordrecht (078-142012)	SNOEK Eerste van Swindenstraat 545 1093 LC Amsterdam (020-6684764)	SPIRIT Hinthamerstraat 90 5211 MS Den Bosch (073-145530)	
	STRIP EN LEKTUURSHOP Oude Gracht 194 3511 NR Utrecht (030-334357)	TOMMY Nieuwlandstraat 14 5038 SN Tilburg (013-358319)	
	DE TWEEDE LEZER Eerste Wormenseweg 102 7331 DK Apeldoorn (055-427202)	YENDOR Korte Hoogstraat 16 3011 GL Rotterdam (010-4331710)	

EPPO
SUPERSTRIP
SPECIAALZAAK

Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040-441882

ZAAGMOLENDRIFT 35 t/m 41
010 - 4664368
1e MIDDELLANDSTRAAT 110c
010 - 4258756
ROTTERDAM

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP Nieuwstraat 12 2440 Geel (014/58.43.80)	BONTE Heidelbergstraat 5 8200 Bruggge (050/38.35.78)	CARAPACES Parijsstraat 16 3000 Leuven (016/22.58.40)	COMIC STRIPS Adegemstraat 85 2800 Mechelen (015/20.69.70)
HET EILAND AMORAS Lombaardstraat 13-3 3500 Hasselt	DE GALLIER Beekstraat 46 3800 St. Truiden (011/67.17.39)	GOBELIJN Mechelsestraat 35 3000 Leuven (016/23.55.86)	HOUTEKIET STRIPS Dietsestraat 146 3000 Leuven (016/23.80.12)
	JOWAN Izegemsestraat 8 8500 Kortrijk (056/35.63.42)	MAX Heembeeksestraat 288 1120 Brussel (02/268.41.92)	MEKANIK STRIP St. Jacobsmarkt 73 2000 Antwerpen (03/234.23.47)
	PIERKE Frans van Rijhovelaan 312 9000 Gent (091/227.70.86)	DE POORT Nederkouter 137 9000 Gent (091/225.31.28)	RATTEKOPJE Onderwijsstraat 1 8430 Middelkerke (059/30.52.66)
	DE SCHAAR Serpentstraat 26-28 9000 Gent (09/225.50.91)	DE STRIEP Katelijnestraat 42 8000 Brugge (050/33.71.12)	DE STRIPKEVER Bruulcenter, Bruul 79 2800 Mechelen (015/21.76.05)
	TISTJEN DOP Paterstraat 96 2300 Turnhout (014/42.88.29)	WONDERLAND Paardsdemerstraat 17 3500 Hasselt (011/22.82.00)	

STRIPWINKEL
HET „B"-GEVAAR

ERIK DENEYER
open ma-za: 10.30-19.00
Greepstraat 15, 1000 Brussel
tel-fax 02/513.14.86

BLITZ CV

Stormestraat 147
8790 Waregem
056/ 61 01 58
STRIPSPECIAALZAAK
CD'S - VIDEOTHEEK
ma - vr:
12u - 20u
zat:
10u -12u30
13u30 - 20u
zon:
14u - 19u

			DE STRIPOMAAN Kardinaal Cardijnstraat 3 1500 Halle (02/356.15.89)

De schimmige side-show van

Hans van Soest

MARCEL RUIJTERS

„Ik heb nooit voorpublicaties gehad. Ik kom zomaar uit het niets. Een paar mensen kennen mij van amateurblaadjes. Een paar anderen van een bericht uit de krant over die beurs die ik gekregen heb, maar dat is voor hen niet genoeg reden om naar mijn albums op zoek te gaan. Dat zou het voor mij ook niet zijn. De markt is al zo overvoerd. Ik sta gewoon niet elke week in Nieuwe Revu.*"*
Marcel Ruijters (27) won twee jaar geleden op het stripfestival in Haarlem de NZH-beurs als veelbelovend talent. Tot dan toe had hij bijna alleen maar gepubliceerd in 'underground'- en amateurbladen, inclusief zijn eigen blaadjes Mandragoora *en* Onbegrijpelijke Verhalen. *Met het gewonnen geld financierde hij een deel van de kosten van zijn debuutalbum* Dr. Molotow 1 - De val van Camp, *dat hij in eigen beheer uitgaf. Als alles volgens plan is verlopen, ligt het derde deel uit deze reeks nu in de winkel. De auteur ontving ons bij hem thuis. Dat wil zeggen bij zijn ouders thuis, waar hij sinds zijn afgebroken studie aan de kunstacademie van Maastricht op zijn kamer zit te tekenen en te schilderen.*

Ik heb drie jaar op die school rond gelopen. Het is bijna een cliché, want zoals bij zoveel striptekenaars liep het met de studie op een gegeven moment mis. Binnen het lerarencorps heb je maar een paar mensen die er verstand van hebben. De rest denkt: 'Strips? Dat is *Donald Duck*.'

Ben je dan naar de kunstacademie gegaan om striptekenaar te kunnen worden?

Nee, want strips tekenen doe ik al zo'n beetje vanaf het moment dat ik kon schrijven. Ik kocht bij de V&D een tekenbloc en vouwde het dubbel. Mijn moeder naaide er een touwtje doorheen en ik kon beginnen. Beide zijden tekende ik vol met viltstift. Zo heb ik veel stripboekjes gemaakt.
Voor strips hoef je echt niet naar een academie te gaan, het is meer een soort speeltuin. Ik ben er naar toe gegaan met het idee er gewoon van alles uit te proberen. Ik wilde bijvoorbeeld mijn anatomie wat bij schaven. Nou, één van de dingen die ik ontdekt heb, is dat ik dus nooit, maar dan ook nooit verhoudingen zal leren. Zelfs in realistisch bedoelde tekeningen werden armen en benen veel te lang. Dan kom je tot de ontdekking dat dat je eigen is en moet je het juist gaan gebruiken. Zo zijn die hele magere mannetjes met die misvormde ledematen een beetje een handelsmerk van me geworden.

Waarom ben je er mee gestopt?

Er komt een moment, waarop je moet kiezen om die studie echt af te maken en serieus in het molentje mee te draaien. In het derde jaar had ik een periode , waarin ik geen enkel goed idee had. Maanden gingen voorbij, zonder dat er iets creatiefs uit mijn handen kwam. Daar heb ik een beetje een fabrieksgevoel aan over gehouden: je produceert wel, maar later blijkt dat je al je werk weggeflikkerd hebt, omdat er niets goeds bij zat. Ik wil dat niet. Als je dat tijdig ontdekt, is dat het moment om de benen te nemen. Het is een soort pseudo-religietje: ieder heeft zijn eigen wetten en als je met de jouwe steeds aan zit te hikken tegen andere, zit je fout.

Hoe lang is dat geleden?

Vijf jaar. Ik heb wel wat geleerd in die periode hoor. Zo durf ik nu bijvoorbeeld met verf om te gaan en durf ik er grote vlakken mee te bestrijken. Voor mijn studie zou ik aan zoiets (*wijst naar één van zijn eigen schilderijen*) nooit zijn begonnen. Je ziet bij veel striptekenaars dat ze altijd binnen die kleine vakjes blijven werken. Ik ben daar nu overheen. Heel veel strips hebben echt alleen maar een stripmaniërisme. Als je ook eens wat anders uitprobeert, je hoeft er niet eens in te slagen, als je het in ieder geval maar probeert, dan gaat je eigenlijke werk erop vooruit.
Ik weet nu veel beter wat ik wil. Op zo'n school laat je vooral je handen het werk doen, maar voor mij ging het geestelijke proces een heel stuk langzamer. Je talent wordt niet getest. Iedereen met een beetje talent komt al heel ver. Dat versta ik niet onder een kunstenaarsbestaan. Nu doe ik gewoon wat ik zelf wil. Ik kan er niet van leven, maar de meeste kunstenaars zitten in de steun.

Je tekeningen lijken me erg beïnvloed door Bodoni en Crumb.

Toen ik vijftien was, zeiden ze al dat mijn werk op dat van Crumb leek, maar toen had ik nog helemaal nooit van die man gehoord. Ik zal het misschien een keer gezien hebben, maar op die leeftijd zegt je dat toch nog niet zoveel. Ik zal je wat breekpunten geven. Op mijn derde heb ik de strip ontdekt: *de Smurfen*. Toen ik acht was, moest het echt Jacovitti zijn met die Tex Avery-achtige humor in *Cocco Bill*. Vanaf mijn twaalfde ben ik meegegroeid met de strips die toen begonnen uit te komen van mensen als Bilal, Tardi en Moebius. Nu is het echt van alles, maar vooral de Amerikaanse underground.
Bodoni is de eerste striptekenaar geweest van wie ik gewoon niet kon geloven dat je zo kon tekenen. Ik bedoel, dat dàt kon... Ik was niet zozeer gefixeerd op zijn tekeningen, maar was vooral geïnteresseerd in waar hij het vandaan haalde. Dus ben ik allerlei niet-Westerse kunst na gaan pluizen en daar bleek heel veel moois tussen te zitten. Heel veel Westerse kunst is gewoon gekopieerd van bijvoorbeeld de Afrikaanse maskers of de Eskimokunst. In die culturen werken ze met hele extreme vervormingen. Je ontdekt dat dat een hele grote bron van inspiratie kan zijn.

Je laat je dus vooral beïnvloeden door dingen buiten het medium strip?

Ja, als je alleen maar naar het werk van de auteurs kijkt die je aanspreken, ga je kopiëren. Dan krijg je van die stripmaniërismen zoals hier in Nederland, waar alles op *Sjors en Sjimmie* lijkt. Ik lees veel over psychologie, misdadigers en mensen met gespleten

De val van Camp

GOED... DAN GAAN WE DIT EVEN PROFESSIONEEL AANPAKKEN ! HIJ IS NOG NIET VAN DE MANAGER AF!
EN HOP! IN ÉÉN KEER RAAK! HET GELUK LACHT ME TOE!
OH, OH!
GRR!

De val van Camp

persoonlijkheden. Over schizofrene mensen die bizar gedrag vertonen, zóiets lees ik graag. Iets waar ik de laatste tijd nogal veel studie naar verricht heb, is het wereldje van de side-shows met veel freaks en Siamese tweelingen en zo. Te gek. Dat is typisch iets wat je ook kent uit veel strips en smoezelige, Panorama-achtige reportages. Als je dan gaat zoeken, kom je op een gegeven moment de echte bronnen tegen en die zijn veel fascinerender, omdat je dan gewoon de kern raakt. Je komt er natuurlijk ook veel meer over te weten. Eén van mijn favoriete boeken is een boek over circusshows van ene Daniel Mannix. Dat was een professionele degenslikker, die veel freaks persoonlijk kende. Omdat het naar het leven geschreven is, kan je er gewoon uitpakken wat je interessant vindt.
Hetzelfde geldt voor seriemoordenaars. Als je je laat inspireren door wat iemand als Tardi daarover te vertellen heeft, ben je als het ware met tweedehands spullen bezig. Dan heeft Tardi al een aantal keuzes voor je gemaakt. Als iets uit het werk van iemand anders je aanspreekt, moet je teruggaan naar waar hij het vandaan heeft gehaald.

Waarom ben jij je eigen strips uit gaan geven?

Het eerste *Dr. Molotow*-album had ik al tamelijk lang op de plank liggen. Ik ben er mee naar uitgeverijen gegaan als Arboris, Dynamo, Sherpa en Loempia, maar van de meeste heb ik nooit meer iets gehoord en van de rest kreeg ik het album pas na geruime tijd terug met de mededeling dat ze er geen budget voor hadden. Ik werd helemaal op mezelf terug geworpen. Toen heb ik samen met wat vrienden, die ook met eigen blaadjes bezig waren, besloten om de stichting Monguzzi op te richten. Zo kun je de zaken iets groter aanpakken. Kijk, met kleine blaadjes als *Mandragoora* kan je wat aanrommelen in de marge, maar als je meer wilt en je moet bijvoorbeeld met een officiële verspreider gaan werken, dan gaat dat moeilijk. Dus een stichting. Het belangrijkste wat er tot nu toe mee gedaan is, zijn die *Molotow*-albums. De oplagen zijn klein: slechts 700 exemplaren. Het eerste deel heeft meer dan quitte gedraaid. Daar kon ik de tweede van betalen en zo had dat via het dominosteneneffect door moeten gaan. Het tweede album heeft echter nog niet zo veel gedaan. Het derde heeft een cover met krijsende kleuren, dus enige commerciële potentie moet het wel hebben. (*lacht*)

Wat is het voordeel van een eigen uitgeverij?

Nou ja, het voordeel is dat je alles zelf in de hand hebt. Je kunt je eigen beleid bepalen. Nadeel is wel, dat je alles uit je eigen zak moet betalen. Zo'n NZH-beurs is dan een meevaller. Ook omdat je er een hoop publiciteit mee krijgt. Alles is sindsdien een beetje in een stroomversnelling geraakt. Als ik de kans kreeg, zou ik mijn werk echter zeker bij een commerciële uitgeverij onder brengen. Dat zou mij een hoop hoofdbrekens schelen.

Heb je concrete ideeën voor nieuwe projecten?

Het oog van de nacht

Ik heb met dit derde album nu min of meer een trilogie afgerond, maar ik heb uiteraard massa's ideeën voor verdere avonturen. In dit deel komt een aantal verhaallijnen bij elkaar. De rollen van sommige hoofdrolspelers zijn nu min of meer uitgespeeld. Nu ben ik bezig met een albumpje op A5-formaat voor een Canadese uitgever. Ik ga hierna waarschijnlijk een aantal kortere verhaaltjes maken, die dan later tot een groter geheel kunnen worden samengesmeed. In september gaat er een nieuw stripblad van start. Mij is gevraagd of ik daar aan mee wil doen. Ze hebben alleen plaats voor korte, afgeronde verhalen en ik vindt het geen probleem om *Dr. Molotow*-zaken in korte afleveringen te vertellen.

Een nieuw amateurblad?

Het gaat uit van de mensen achter *Barwoel*. Zij gaan met Robert van der Kroft in zee. Die was zo enthousiast over de plannen, dat hij het eerste nummer van het blad wil financieren. Het moet een maandblad worden met een oplage die tegen de 5.000 stuks aanligt. Dat is dus eigenlijk geen amateurblad meer, ook al geloof ik niet dat het in eerste instantie geld op zal brengen. Op het moment zijn ze bezig met het verzamelen van tekenaars uit het blaadjescircuit. Het is een prima initiatief, want op zich zijn er wel een aantal aardige blaadjes in Nederland, maar die doen allemaal hetzelfde. Het zijn van die schoolkrantachige dingen die regionale bekendheid geven aan enkele tekenaars. Ieder blad heeft wel één of twee tekenaars die je fantastisch vindt, maar de rest laat je koud. Volgens mij zit er dus een gigantisch gat in de markt voor een wat groter blad. En voor mij geldt: be there or be square.

In wat voor bladen heb je tot nu toe gepubliceerd?

In allerlei amateurblaadjes natuurlijk, maar er zijn ook regelmatig tekeningen van mij geplaatst in undergroundbladen als *Hello happy taxpayers* uit Bordeaux en *Answer me* uit Los Angeles. Volgens mij is dat dè methode van dit moment: voor dit soort fanzines illustreren. Dan kan het gebeuren dat je wordt opgebeld door één of ander bandje dat net een nieuwe cd heeft uitgebracht en dat jou vraagt om de hoes te tekenen. Dan dient zo'n obscuur tijdschrift als opstap. Zelf heb ik twee keer de voorkant van een plaat getekend voor een hardcore-bandje uit Sittard. Swamp Surfers heette het. Het bestaat inmiddels niet meer. Ik kreeg ook een keer een hoes onder ogen van een Amerikaans groepje, dat een tekening van mij op de hoes geplaatst had zonder mijn toestemming. Die tekening had in zo'n muziekblad gestaan en zij dachten blijkbaar dat het dan wel oké zou zijn. Ik heb er verder nooit werk van gemaakt. Bij die blaadjes gaat het er heel informeel aan toe, alleen kom je moeilijk met ze in contact. Ze zijn immers niet overal te koop. Meestal worden alleen in de regio wat platenbars voorzien van die dingen. Het is een circuit dat ik toevallig ontdekt heb, maar het is heel groot. Zo ben ik na een publicatie in zo'n blad eens aangeschreven door iemand die een expositie van mij in Minneapolis geregeld heeft. Door gewoon wat dingen op te sturen, kan ik nu zeggen dat ik in de Verenigde Staten geëxposeerd heb en dat is wel lekker.

Zou je je strips ook niet in meer 'professionele' bladen als Sjors en Sjimmie Stripblad *willen publiceren?*

Oh nee, ik heb al genoeg tekenaars gezien die voor hen alle mogelijke concessies hebben gedaan, maar die er toch zijn uitgegooid, omdat ze niet genoeg lezers trokken. *Sjors en Sjimmie* zelf wordt nota bene door een partij Spanjaarden getekend. Die Spaanse tekenaars zijn vijf keer zo goedkoop als Nederlandse, dus waar heb je het dan nog over?

Heb je dan nooit overwogen om concessies te doen? Je moet toch ook eten?

Ik ben niet meer zo radicaal als vroeger als het gaat om het aanwenden van commerciële elementen in mijn werk, maar ik ben nog steeds zeer compromisloos. Tenminste, dat zeggen anderen, dus zal het wel zo zijn.

Maar je wil toch ook dat je albums beter verkopen?

Ja, maar dat is natuurlijk geen maatstaf. Het is wel zo dat je tot je achttiende werkt voor schoolkrantjes en dat er daarna gewoon wat moet gebeuren. Je moet een groter publiek krijgen, anders blijft het gewoon in de la liggen. Op een gegeven moment denk je: 'Voor wie doe ik het eigenlijk nog?'

Denk jij dat nu ook wel eens?

Nee, als ik mijn situatie vergelijk met die van twee jaar geleden, is het een hele vooruitgang. Het is nog lang niet alles, omdat ik er niet van kan bestaan. Vorige week was ik in Rotterdam en daar kwam ik een aantal mensen tegen die mij als een voorbeeld zien. Het waren tekenaars die ook met die kleine, gekopieerde blaadjes bezig zijn en die zien dat ik op die manier toch enige bekendheid opgebouwd heb. Zij zien dat als een positief teken: dat je er dus toch wel iets mee kan. Dat was voor mij weer het teken dat ik toch wel iets gedaan heb de afgelopen jaren. Dat geeft me een goed gevoel. Toen ik nog op school zat, keek ik vreselijk op tegen Berend-Jan Vonk. Hij had toen net een album uit, *Pastorale '83*. Laatst kwam ik hem tegen en toen zag ik dat hij nog steeds maar wat aanmodderde. Dan denk ik: 'Hoe is het mogelijk dat al die fantastische dingen gewoon in zijn la liggen en door niemand gelezen worden?' Ik vind hem de beste tekenaar die we in Nederland hebben en vind het onbegrijpelijk dat er niets met zijn werk gebeurt, maar hem interesseert dat niets. Mij wel.

Zou je meer in kleur willen werken?

Ik zou de hele *Molotow*-reeks in kleur willen maken, maar daar is gewoon geen geld voor. Iemand heeft me ooit voorgerekend dat me dat tienduizend gulden extra zou kosten. Dat heb ik niet, dus blijft het zwart-wit. Ik moet mezelf ontzettend corrigeren om het er in zwart-wit een beetje acceptabel uit te laten zien. Het eerste album vind ik veel te schetserig en hobbelig getekend. Ik heb sindsdien veel gekeken naar iemand als Jaime Hernandez en naar Japanse zwart-witstrips. Daar heb ik veel van geleerd. Ik vind het nu wel beter geworden, maar voor mij begint het eigenlijk pas echt te leven als ik kleur kan gebruiken.

In artikelen over je werk en interviews met jou, komt steeds weer het begrip 'underground' naar voren. Ik kan niet zo goed met dat begrip overweg. Beschouw jij jezelf als een undergroundartiest?

Ja, maar je hebt gelijk als je zegt dat underground een kromme term is. Alles mag in dit land. Als je nog echte underground wilt maken, moet je kinderporno gaan tekenen. Dat is iets illegaals. Underground is een term die zichzelf behoorlijk heeft overleefd, maar bij gebrek aan beter zal ik hem blijven hanteren.

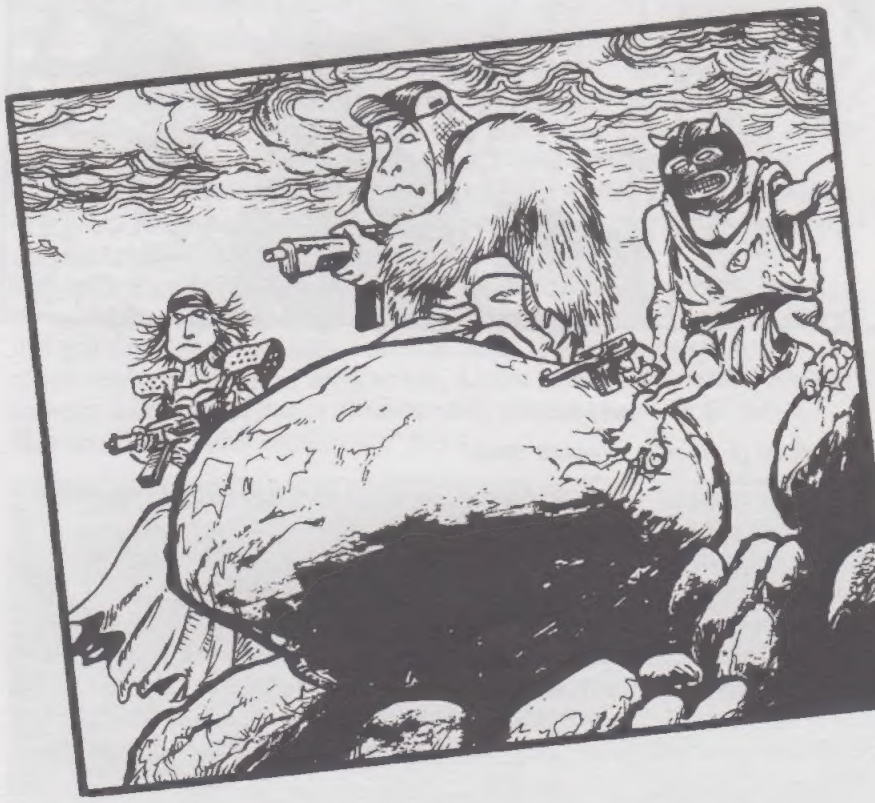

Het oog van de nacht

Vrij schilderwerk

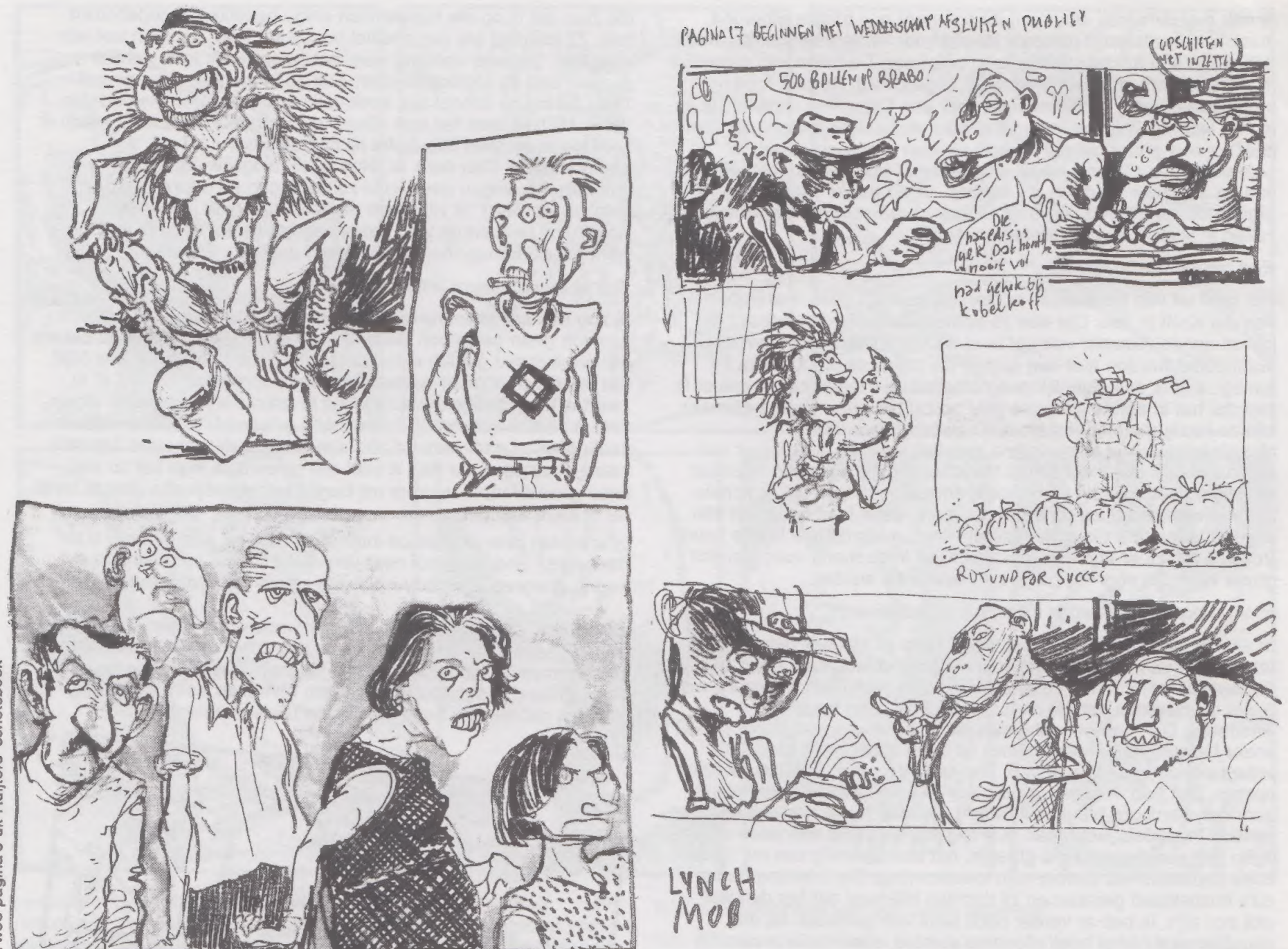
PAGINA 17 BEGINNEN MET WEDDENSCHAP AFSLUITEN PUBLIEK
OPSCHIETEN MET INZETTEN
500 BOLLEN OP BRABO!
Die hazedis is gek. Dat hoort nooit zo!
had gehuk bij kobelkoff
RUT UND FOR SUCCES
LYNCH MOB

Twee pagina's uit Ruijters' schetsboek

Wat bedoel je er dan precies mee?

Wat experimenteler werk. Ik denk aan tekenaars als Bodoni: auteurs die iets volkomen nieuws doen en in ieder geval grafisch iets interessants brengen. Het schrikt heel veel mensen af, het wordt niet meteen opgepikt. Misschien is dat wel een kenmerk van underground: het selecteert je publiek. Zo is underground bijvoorbeeld niet voor kinderen. Iedereen mag mijn strips lezen en ook kinderen zijn welkom. Ik zal ook altijd voor iedereen blijven signeren aan de stand, maar ik heb van kinderen gemerkt dat ze mijn albums doorbladeren, het niet begrijpen en weer terug leggen.

Zo moeilijk en ontoegankelijk is Dr. Molotow *toch niet?*

Nee, dat dacht ik ook, maar het is gewoon dat undergroundelement dat heel ongrijpbaar is voor een hoop mensen. Ik was vroeger niet anders hoor. Ik heb *Isabelle Avondrood* ook pas ontdekt toen ik er rijp voor was.

Maar wat is dat element in jouw werk dan?

Ik weet het niet. Ik vind zelf ook niet dat ik met hele extreme dingen bezig ben of zo. Zeker de laatste tijd niet. Ik kom toch steeds weer uit bij iets wat ik moet definiëren als underground. Kijk, vijfentwintig jaar geleden was het een term die stond voor verzet. Maar waar is het verzet van vandaag? Vind nog maar eens een boerenschuur in de provincie, waar géén houseparty wordt gehouden. Underground staat nu gewoon voor iets dat afwijkt.

Zie jij je over vijf jaar nog in deze kamer werken voor Monguzzi, of denk je dat je dan je grote, commerciële doorbraak naar het grote publiek hebt gemaakt?

(*lacht*) Het zou best kunnen dat ik door blijf pielen zoals nu, maar ik mag mezelf niet teveel tijd gunnen om op deze basis bezig te blijven. Je mag in Nederland tot je 35ste een jonge, aanstormende kunstenaar blijven. De tijd gaat veel te hard om het rustig aan te doen. Ik doe het al zo langzaam. Heel veel mensen verklaren me voor gek, omdat ik nog steeds op zo'n basis werk en niet een keer een vreselijke 'sell out' houd en veel geld binnen haal.

Waarom doe je dat niet?

Ik kan het niet. Ik zou dan ontzettend veel compromissen moeten sluiten en ik zou mezelf moeten verkopen. Dat zijn zaken waar ik niet zoveel verstand van heb. Ik zou eigenlijk een agent of zoiets moeten hebben. Ik zou aangesloten moeten zijn bij een collectief waar zo'n regelneef bij zit. Dat is dan ook iets wat veel kunstenaars doen, zodat ze zelf geen omkijken meer hebben naar bijvoorbeeld de contacten met het buitenland. In de stripwereld bestaat er op dit moment echter niet iets wat echt op die manier werkt. Daarnaast is het natuurlijk ook maar een kleine markt.
Als ik echter zie hoeveel troep er aan de man gebracht wordt, dan snap ik niet waarom mijn werk niet beter verkoopt. Als je een stripwinkel binnen loopt op zoek naar iets leuks, moet je eerst door stapels *Rode oortjes*-magazines waden, wil je nog iets goeds tegen komen. Ik denk regelmatig: 'Hoe is het in godsnaam mogelijk.'

Navraag bij Barwoel *leerde ons, dat het nieuwe tijdschrift* Zone 5300 *gaat heten (naar de code die op je strippenkaart staat als je hem in Rotterdam laat afstempelen). Het blad zal niet alleen in stripwinkels worden verkocht, maar ook in de verschillende kiosken in Nederland en Vlaanderen. De inhoud belooft interessant te worden: naast werk van Ruijters, ook strips van onder andere Berend-Jan Vonk, onze eigen Inktvis Prutduktie, Marc Retera, Jeroen de Leijer* (Eefje Wentelteefje) *en een fotostrip van maecenas Van der Kroft! Verder nog veel redactionele bijdragen en een column van Frits Jonker. Het blad wordt in zwart-wit gedrukt en krijgt een full colour-omslag.* Zone 5300 *richt zich op een wat ouder publiek. In mei verschijnt het nulnummer. We houden je van dit veelbelovende initiatief op de hoogte.*

Snapshots

Peter Boel

April - spinnendril. Voort tobben de oude superhelden **Superman** en **Spider-Man** in aflevering 23.891 en heruitgave 767; niets nieuws onder de zon. Genoeg hierover. Zachtjesaan wordt de markt rijp voor sterke vrouwen en alternativo's.

Vrouwen
De stripvrouw krijgt langzamerhand een tweede dimensie. Er zijn inmiddels zelfs verschillende typen te onderscheiden.
De Fatale Vrouw is nooit weggeweest en fataler dan **Vampirella** vind je ze niet snel. Tom Sniegoski en Buzz laten deze vamp in **Vengeance of Vampirella** (Harris Publications) sexier dan ooit de tanden zetten in een tegen haar gericht complot. Dat komt wel goed dus.
Arthur Rackham maakt met **The Rhinegold: The Valkyrie** (Caliber Press) nog eens duidelijk dat een oer-superheld als Siegfried voor alles een stevige Moederfiguur nodig heeft. Brunhilde slaapt nog, maar zal spoedig met de deegroller zwaaien.
Billen, borsten en keukengerei zijn niet meer de enige wapens van de vrouw in de strip. **Diane Noomin** bestiert sinds 1991 het project **Twisted Sisters** (Kitchen Sink), waarvan nu een nieuwe serie wordt uitgebracht. **Twisted Sister Comics** is een verzameling persoonlijke verhalen over slechte meiden en hun overlevingsperikelen in dit fin de siécle, met bijdragen van een aantal vooruitstrevende dames. Noomin presenteert zich overigens als de vrouwelijke tegenhanger van **Dan Clowes (Eightball)**. Ook verhelderend voor mannen die willen weten wat vrouwen bezighoudt.

Alternativo's
Ook alternativo's zijn niet voor een kleintje vervaard. Comics Journalist **Ray Mescallado** (what's in a name?) laat in zijn bespreking van het illustere duo **Milk & Cheese** (door Evan Dorkin) terloops het Leven, de Cultuur en het Restaurant aan het Einde van het Heelal de revue passeren. Dat is andere koek. En dat allemaal naar aanleiding van een strip over twee letterlijk en figuurlijk bedorven zuivelprodukten die van alles en nog wat op de hak nemen. Amoreel en dus postmodern.
Don Simpson, aan wiens brein een oneindig aantal incompetente superdupers ontsproten, gaat zelf een nieuwe serie publiceren: **Don Simpson's Bizarre Heroes**. Geheel in stijl zal dit allegaartje verschijnen onder de naam Fiasco Comics, waarmee Simpson zich van tevoren indekt. Met de niet te ontwijken **Megaton Man** en verder **The Phantom Jungle Girl, Pteranoman, Ms. Megaton Man** en de verse **X-Ray Boy**. Een megalomane geleerde infiltreert de maatschappij met een aantal superklonen. Het wachten is op Die-dag. Een mooie gelegenheid om alsnog kennis te maken met The Simpson Universe.
Wijlen **Harvey Kurtzman**, u allen bekend vanwege **MAD**, het favoriete tijdschrift van schaakmeester **Bobby Fischer**, blijft rondwaren met de hardcover-uitgave van **From Aargh! to Zap!** (Kitchen Sink), waarin de afgelopen stripdecennia nog eens langsscheren. Met aandacht voor Will Eisner, Jack Kirby, Stan Lee, Art Spiegelman en vele anderen.
Underground begon al met Dostojevski en Kafka. Wie zegt u?? Bij Kitchen Sink geven Robert Crumb en David Zane Mairowitz een cursus **Kafka for Beginners**, waarin verhalen als Metamorphose, Het Slot en Het Proces in stripvorm worden gegoten. Snel inschrijven; de cursus start in mei.

Occult
Vertigo maakt school. Steeds meer occulte stripfiguren zien het maanlicht. Een punkuitgave van **Hellblazer John Constantine** trekt onder de naam **Johnny Demon** (Dark Horse) van leer tegen demonen, vampiers en monsters. Geschreven door Kurt Busiek, geïllustreerd door Neil Vokes. Brutaal jatwerk? Afwachten maar.
James Robinson, Teddy Kristiansen en Peter Snejbjerg hebben zich door **Neil Gaiman** laten inspireren tot hun nieuwe serie **Witchcraft** (DC), waarin de drie heksen Mildred, Morganna en Cynthia hun toverkunsten mogen vertonen. Dit sinistere drietal pleegde al te pas en te onpas op te duiken in **The Sandman** en nu gaan ze dus solo.
In een nieuwe miniserie bij Image door Alan Moore, Bart Sears en Mark Pennington is **Violator**, bekend van **Spawn**. In de gedaante van een kwaadaardige Humpty Dumpty is hij op aarde gedumpt en moet hij proberen hier rond te komen. Spawn's aartsvijand, voorheen ondergronds onderhouden door de Dark Lord, krijgt drie afleveringen om de eindjes aan elkaar te knopen. Dat belooft dus actie.

Patsers
Ze verliezen terrein, maar het zijn overlevers. Allereerst worden wij verblijd met een nieuwe aflevering van **Judge Dredd's Hardcase Papers**, met bijdragen van Simon Bisley ("The Legend of Johnny Biker") en Wagner/Ezquerra over de beruchte British Judge. Een aantal Dredd-afleveringen, getekend door Big Bisley en geschreven door John Wagner en Alan Grant, is verder gebundeld door Fleetway/Quality. Hoezo cellentekort? The Judge weet er wel raad mee.
De onverwoestbare **Lobo** hoeft maar ergens aanwezig te zijn of de tent staat al op zijn kop. Hiertoe heeft Mato Hata een zeer gedetailleerde versie van de superbiker in elkaar geknutseld (schaal 1 op 6). Lief knuffeltje voor vrouwen die van motorduivels houden.
Alan Grant laat Lobo stevig doordijken in **Lobo Annual 2: A Fistful of Bastiches!** en **Lobo: A Contract on Gawd 4**, met The Four Johnnies of the Apocalypse en vele 'frags'.
Dan doet het mij genoegen de nieuwe serie **Conan the Adventurer** aan te mogen kondigen, getekend door Rafael Kanayan (Firestorm, Hawkmoor, Savage Sword of Conan) en geschreven door oudgediende Roy Thomas. Belofte: deze reeks wordt nog beter dan nu al van de daken geschreeuwd wordt.
Van **Conan** is het -zoals u in ons vorige nummer heeft kunnen lezen- slechts een kleine stap naar **Cerebus**. Afleveringen 163-174 zijn nu samengebracht onder de titel **Women**. Zelfs het aardvarken heeft heel wat te stellen met vrouwen van uiteenlopend pluimage. Koop niet dit ene telefoonboek; zuip eens wat minder en koop de hele reeks.

Bladen
Een nieuw comicsblad dat **Zozolala** van de markt wil drukken wordt **Wizard: the Guide to Comics**: 200 pagina's nieuws, recensies, voorbesprekingen en interviews, trading cards, Judge Dredd flipperautomaten, video's, T-shirts, het kan niet op.
Dave Elliott timmert aan de weg met **Blackball Comics**. Hij strikte Keith Giffen, Simon Bisley en Kevin O'Neill om respektievelijk **Trencher, Maximum Force** en **John Pain** onder zijn hoede uit te brengen. Blackball zal zich concentreren op superheldenstrips voor volwassenen. Verstandig, zeg.
Om het stripgenre definitief uit het slijk te halen verschijnt binnenkort driemaandelijks **Purr Quarterly**, waarin gepoogd wordt het gat tussen strips, kunst en literatuur te overbruggen met medewerking van **Ted McKeever, Lydia Lunch, Federico Fellini** (alweer iemand uit het graf verrezen), **Jamie Hewlett** en **Alan Martin**. De ultieme cross-over dus.

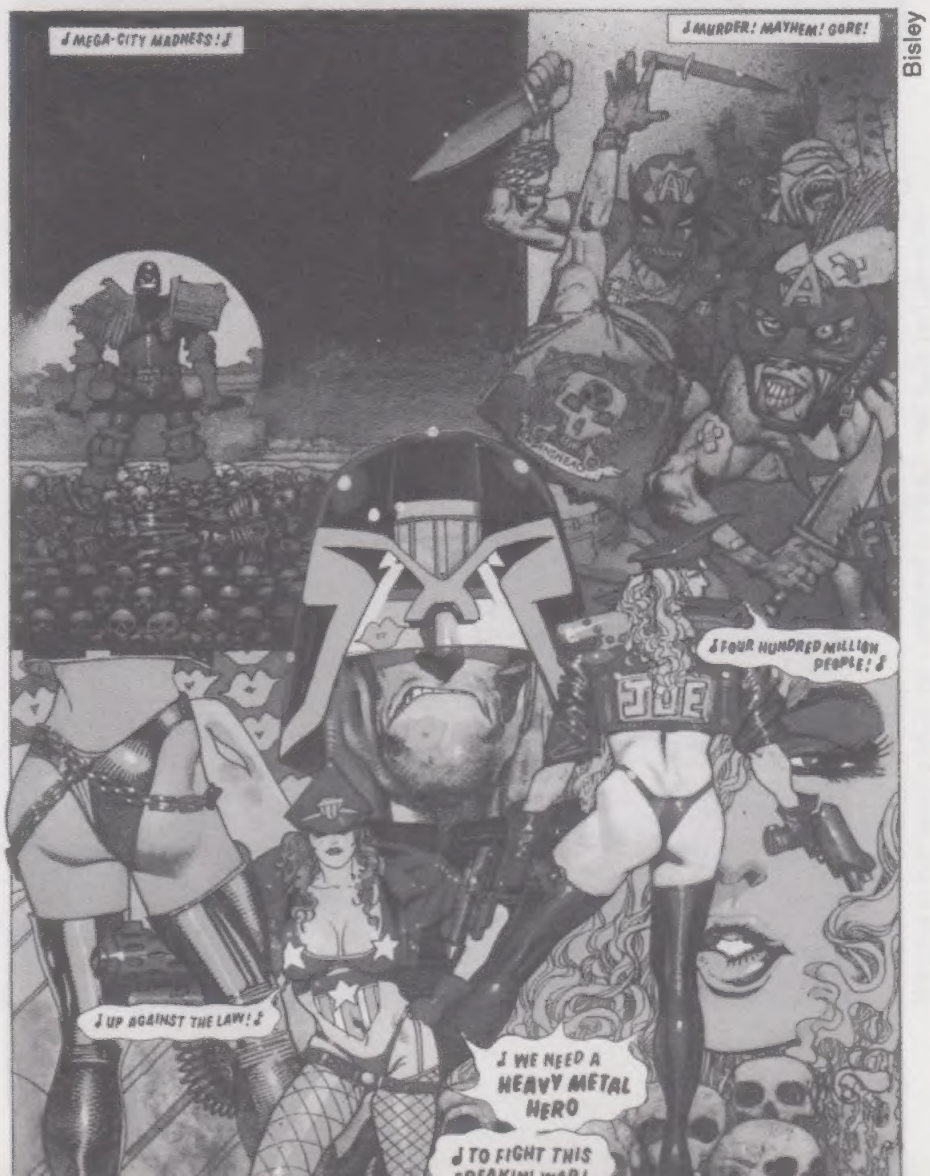
♪ MEGA-CITY MADNESS! ♪
♪ MURDER! MAYHEM! GORE!
♪ FOUR HUNDRED MILLION PEOPLE! ♪
JOE
♪ UP AGAINST THE LAW! ♪
♪ WE NEED A HEAVY METAL HERO
♪ TO FIGHT THIS
Bisley

Een stijl als een televisie met te hoge kleur-intensiteit

Stanley Wiater

Stephen Bisette

Alweer twee jaar geleden startte uitgeverij Sherpa met de volledige en chronologische uitgave van de serie Den. Maker van deze serie is de Amerikaan Richard Corben. Corben is al jarenlang een begrip bij liefhebbers van fantasy-, science fiction- en horrorverhalen. Begonnen bij EC-Comics en later werkzaam voor bladen als Weird Science, Weird Fantasy, Creepy, Eerie en Fantagor, *vestigde hij zijn naam met stemmige verhalen, subliem gebruik van licht, weldadig gevormde lichamen en een unieke manier van inkleuren. Ondanks het feit dat hij een van de bekendste en best verkopende undergroundtekenaars is, zijn de meningen over zijn werk verdeeld. Men struikelt allereerst over zijn verhaalkeus: Corbens verhalen worden gekenmerkt door veel avontuur, veel fantasie en weinig serieuze onderwerpen. Ten tweede over zijn stijl: de bonte en gelikte inkleuring is weliswaar briljant, maar ook zeer kitscherig. Ten derde over zijn voluptueuze lichamen: Corbens mannen zijn ongekende spierbundels, met pikken tot op hun knieën. Corbens vrouwen hebben borsten, die het begrip hernia een geheel nieuwe betekenis geven. De zichzelf serieus inschattende striplezer bekijkt zijn werk met argwaan. Toch is Corben geen op seks beluste puber, maar een integere en hard werkende vijftiger, die na al die jaren nog steeds doet wat hij het liefste doet: strips tekenen.*

Je bent opgegroeid in de jaren vijftig, in de tijd dat de horrorstrips van EC Comics furore maakten. Hebben deze comics je als schrijver beïnvloed?

Het waren natuurlijk fantastische verhalen, maar ik denk dat er meer achter zat dan dat. Vanaf een bepaalde leeftijd krijgen kinderen de behoefte om de betekenis te ontdekken van de dood en alles wat daar mee samenhangt. De comics van EC voldeden aan die behoefte.

Ik heb altijd het idee gehad dat je een fan bent van Tarzan *tekenaar Jessie Marsh. Vooral als ik kijk naar de manier waarop je dieren tekent. Ken je zijn werk?*

Als ik iets verzameld heb, dan zijn het de Tarzanstrips van Jessie Marsh geweest. Die heb ik jarenlang gespaard, Marsh was een van mijn helden.

Heeft Russ Manning je ooit beïnvloed? Ik denk bijvoorbeeld aan de semiparodie op Mannings Magnus Robot Fighter *die je in 1972 hebt gemaakt voor* Slow Death *nummer 4.*

Hij heeft me inderdaad beïnvloed, maar in mindere mate dan Jessie Marsh. Op sommige punten was hij een technisch betere tekenaar. Maar tegen de tijd dat hij de serie overnam, werd ik te oud voor het lezen van comics. Ik heb ze toen voor een tijdje de rug toegekeerd.

Wat bracht je terug als lezer?

Ik denk niet dat ik ooit ben teruggekeerd als lezer. Ik ben teruggekeerd naar comics, omdat ik de behoefte had om striptekenaar te worden.

Ik begreep dat je vroeger beeldjes maakte om je personages beter te kunnen visualiseren.

Dat klopt. Ik boetseerde de hoofden van de personages, omdat het op die manier makkelijker was om ze steeds weer opnieuw te tekenen vanuit verschillende gezichtspunten. Maar het was enigszins beperkend, in die zin dat mijn tekeningen slechts zo goed konden zijn als mijn beeldjes: ze hadden wel de juiste karaktertrekken, maar waren niet altijd even levendig.

Je hebt al vroeg een zeer uitgesproken eigen stijl ontwikkeld die zich kenmerkt doordat alles met opzet overdone *is. Met name de overdadig gevormde lichamen van zowel mannen als vrouwen.*

Mijn stijl lijkt op een televisie waarvan de kleurintensiteit net iets te hoog staat afgesteld. Ook de archetypes van de klassieke held en heldin liggen er altijd iets te dik bovenop. Maar het gebeurt allemaal met het gezicht in de plooi. Het ontwikkelen van een eigen stijl is nooit een bewust proces geweest, het gebeurde gewoon. Ik vraag me meestal niet af waarom ik de dingen doe, ik doe ze gewoon.

Een van de meest opvallende dingen aan jouw tekenstijl is het dramatische gebruik van licht. Hoe ben je daar toe gekomen?

Daarin ben ik duidelijk geïnspireerd door *EC Comics* en dan met name Wally Wood. Als ik van iemand het gebruik van licht geleerd heb, dan is hij het geweest. En van Will Eisner.

En misschien ook, gezien jouw interesse daarvoor, van films?

Sommige invloeden zijn onbewust. Je beseft ze niet totdat ze later naar voren komen, vaak op een vreemde manier. Het kan van invloed geweest zijn, maar ik kan me niet herinneren dat ik ooit tijdens een film heb gedacht: "Dat is een mooi lichteffect. Dat kan ik goed gebruiken in een verhaal."

Je hebt ooit filmpjes gemaakt, voornamelijk klei-animaties. Hoe belangrijk is het maken van films en animaties voor je?

Toen ik naar de *high school* ging, heb ik tegen mijzelf gezegd: "Óf ik word striptekenaar, óf ik ga animatiefilms maken. Waar het toeval mij ook brengt, één van de twee zal het worden." Ik ben begonnen met het maken van strips, ben toen overgestapt op animaties, om daarna weer terug te keren naar strips. Het was een mengeling in het begin van mijn loopbaan, voor ik de keus had gemaakt om me voornamelijk met strips bezig te houden. Maar de eerste tien jaar nadat ik afgestudeerd was, heb ik gewerkt voor een maatschappij in Kansas City die bedrijfsfilms maakte.
Als ik op jonge leeftijd wat zelfstandiger was geweest, was ik waarschijnlijk naar Hollywood gegaan en dan was het allemaal heel anders verlopen. Ik heb sindsdien wel een aantal keren de mogelijkheid gehad om eventueel wat te doen in een speelfilm, maar ik zie inmiddels in dat je dan niet zoveel vrijheid hebt als ik destijds dacht.

Hoe kwam Den terecht in de animatiefilm Heavy Metal *uit 1981?*

De mensen achter *Heavy Metal* wilden een animatieversie van het blad maken. Ze wilden daarbij zoveel mogelijk personages uit het blad in de film gebruiken. Omdat *Den* daartoe behoorde, wilden ze ook mijn werk in de film. Ik heb er nooit actief achteraan gezeten. Het toeval wil, dat de oorsprong van *Den* eveneens in een animatiefilm ligt. De film heette *Neverwhere* en stamt uit 1968. Ik heb hem gemaakt, nog voor ik met strips begon.
De producenten van de *Heavy Metal* film boden mij de mogelijkheid om zelf de studio in te duiken, om toezicht te houden over de werkzaamheden aan mijn deel van de film. Ik was op dat moment echter te druk bezig met een ander project. Ik heb me dus beperkt tot wat profielschetsen van mijn personages en het goedkeuren van een paar van hun ontwerpen, meer niet. Ik was niet verantwoordelijk voor de keuze van John Candy voor de stem van Den, maar hij heeft het lang niet slecht gedaan. Achteraf gezien, ben ik niet kapot van het animatiewerk, maar de film kwam desondanks toch redelijk dicht in de buurt van de sfeer van de strip.

Den is het personage, dat al vanaf het begin als een rode draad door je werk loopt. Vanwaar die blijvende interesse?

Hij is een held tegen wil en dank. Waarschijnlijk lijkt hij meer op mezelf dan ik durf toe te geven! (lacht)

Een van je eerste verhalen, Tales from the Plague, *werd eerder gepubliceerd onder de naam* The Plague Years *(1969). Was dit oorspronkelijk bedoeld als één lang verhaal?*

Het was bedoeld en uitgevoerd als een lang verhaal in twee delen van zestien pagina's. Ze zijn echter samen gepubliceerd: twee versies van hetzelfde verhaal. Het was misschien een beetje teveel van het goede.

Hoe kwam je tot het maken van Rowlf *(1970-1971)?*

Rowlf is gedeeltelijk gebaseerd op de hond die ik als kind had. Mijn idee van Rowlfs wereld was dat het een confrontatie moest zijn tussen fantasy en science fiction. Je hebt de fantasy-elementen zoals de kastelen, tovenaars en middeleeuwse kostuums en deze komen in conflict met mutanten in een soort Panzer-tanks.

Jan Strnad was één van de eerste uit de lange rij scenaristen waar je mee samengewerkt hebt. Hoe ben je met hem in contact gekomen?

Ik kwam hem tegen tijdens de World Science Fiction Convention in St. Louis, in 1968 of '69. Hij had het blad *Anamoly* uitgegeven en ik kocht er één. We begonnen elkaar te schrijven en zijn later met elkaar gaan werken. Door de jaren heen hebben we zo nu en dan samengewerkt. Mijn favoriete album met hem is *Mutant World*, het album dat hij waarschijnlijk het moeilijkste vond om te doen. Ik had namelijk het eerste hoofdstuk geschreven en had wat vage ideeën over wat ik daarna wilde gaan doen, totdat ik realiseerde dat mijn ideeën onzin waren *(lacht)*. Jan heeft het verhaal op dat punt opgepakt en afgemaakt. Later hebben we nog een vervolg gemaakt: *Son of Mutant World* (1990-'91).

Hebben slechte ervaringen met fanzines ertoe geleid om je eigen uitgeverij, Fantagor Press, te beginnen, zodat je je eigen werk het beste tot zijn recht kon laten komen?

Onder andere. Ik kan mij niet herinneren wanneer ik het eerste fanzine onder ogen kreeg, maar ik weet dat ik de redactie een brief heb gestuurd samen met wat tekeningen. De uitgever besloot ze te plaatsen en gaf me een verhaal dat ik voor hem mocht maken. Nadat ik zag hoezeer de kwaliteit en gezichtspunten uiteenliepen in de verschillende bladen, dacht ik bij mezelf: *"Heck, I can do this!"*. Dus heb ik zelf een paar blaadjes uitgegeven. Toen de *underground comics* uitkwamen, dacht ik: "Het is eigenlijk heel simpel: je geeft de verhalen niet alleen uit, maar schrijft en tekent ze ook zelf. *And I*

Rimpels in het water m.b.v. de computer in *Den 3: Het huis van de stilte*

can do that, too." Dus deed ik het ook. Het zit iets gecompliceerder in elkaar, maar grofweg is dat wat ik sindsdien doe.

Je hebt erg veel gemaakt tijdens de hoogtijdagen van de underground comics in de jaren zeventig. Heeft uitgever Jim Warren toen voor het eerst je werk gezien?

Ja, ik heb veel gemaakt. Ik kan niet zeggen dat ik er veel aan verdiende, maar ik heb érg veel gemaakt. (grinnikt) Het werd gepubliceerd in underground bladen en ongeveer rond dezelfde tijd begon ik te werken voor Jim Warren. Ik streefde er al enkele jaren naar om voor Warren te mogen werken en net toen ik de wereld van underground comics binnenstapte, besloot hij me een aantal verhalen te laten maken.

Zie je de periode met de legendarische -volgens sommige beruchte- Warren, achteraf als een aangename periode?

Warren was een lastige werkgever. Ik moest meerdere van mijn verhalen nalopen en dit en dat veranderen en zus en zo herzien, enkel om aan zijn eisen te voldoen. Ik kan hier wel uitwijden over mijn persoonlijke herinneringen aan de man, maar ik denk niet dat ze geschikt zijn voor publikatie! (lacht) Er was altijd een bepaalde spanning tussen Warren en de mensen die voor hem werkten. Ik wilde erg graag strips tekenen en hij was de enige die het soort strips publiceerde dat ik wilde maken. Ik kon dus kiezen tussen het meespelen van zijn spelletje, of stoppen met tekenen. Ik had het gevoel dat ik een zekere mate van uitbuiting maar op voor lief moest nemen...
Ik heb mijn werk ook een aantal keer moeten censureren. Zo herinner ik mij een dinosauruscover voor *Eerie 125* (1981) met een vrouw in een boom, die iets meer van haar borsten liet zien dan men gezond vond.

Heb je je ooit verbonden gevoeld met andere underground auteurs?

Het was een *zeer* diverse groep mensen. Ik voelde wel enige kameraadschap voor sommige van hen, maar anderen waren gewoon zó anders dan ik. Veel van hen waren echt politiek gericht bezig en dat is nooit een belangrijk thema in mijn werk geweest.

In hoeverre zie jij jezelf als underground auteur?

Ik ben er niet helemaal zeker van wat die term inhoud, maar ik ben in ieder geval mislukt als doorsnee tekenaar. Daarmee bedoel ik, dat ik wel hard werk, maar dat ik niet wil werken voor mensen die dingen doen om verkeerde redenen. Ik heb wel vrienden die werkzaam zijn in de *mainstream* comics industrie, maar dat is niet voor mij weggelegd.

Je hebt heel wat klassieke verhalen in stripvorm omgezet. Verhalen van onder andere Edgar Allan Poe, H.P. Lovecraft, Robert E. Howard en Ray Bradbury werden door jouw bewerkt. Heb je dit gedaan om persoonlijke redenen, of omdat het commercieel aantrekkelijk was?

De situatie was elke keer anders. In sommige gevallen diende de mogelijkheid zich gewoon aan en greep ik die kans. Zo ging het bijvoorbeeld met de verhalen van Howard, Bradbury en Lovecraft. Ik ben op dit moment bezig met drie verhalen van Clark Ashton Smith. Ze worden voorgepubliceerd in de losse deeltjes van mijn nieuwe boek: de *Den Saga*. De eerste van de drie verhalen is *The seed from the Sepulcher*. Het speelt zich af in een Zuid-Amerikaanse jungle en gaat over een mutant bij wie een orchidee op het hoofd groeit... (lacht). Het tweede verhaal heet *The vaults of Yoh-Vombis*, en gaat over marsmannetjes. Sommige

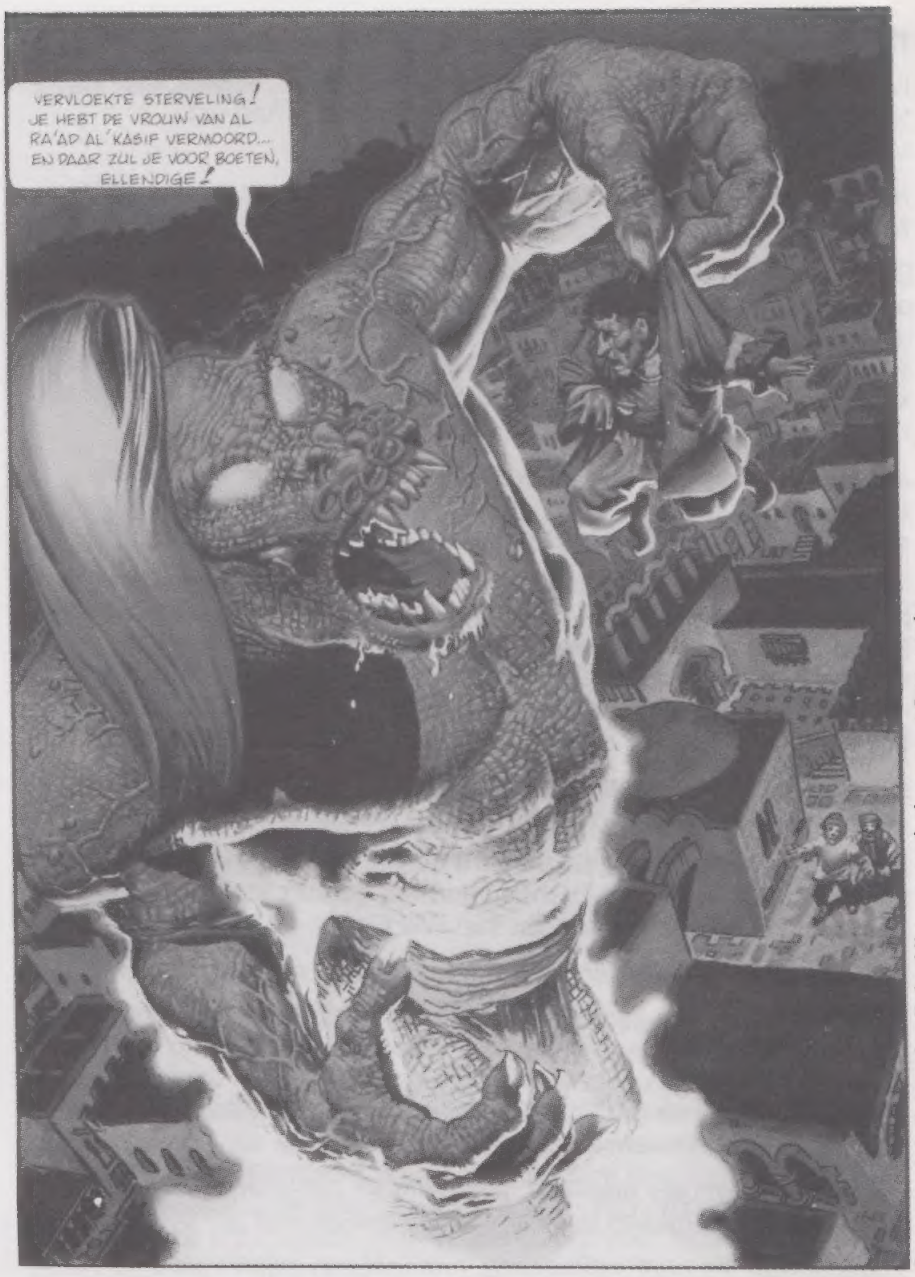

Spectaculair lichtgebruik in *Nieuwe verhalen van 1001 nacht*

lezers zullen er waarschijnlijk situaties in ontdekken, die later gebruikt zijn in de film *Aliens.*
Toen ik bezig was met de onderhandelingen over de rechten voor het gebruik van de verhalen van Clark Ashton Smith, stond ik op het punt om *Horror in the Dark* uit te geven. De verhalen waren perfect geweest voor dat album. Daar staat tegenover dat *Horror in the dark* nooit goed verkocht heeft, dus...

Je hebt verscheidene prachtige verhalen gemaakt samen met Bruce Jones. Daarbij denk ik niet alleen aan de verhalen voor Warren, maar ook aan het meer recente Rip in Time *(1986-'87). Hoe verliep de samenwerking met hem en andere schrijvers.*

Bruce en ik beleefden altijd veel plezier aan het werk voor Warren. We schreven alle verhalen per opdracht, zonder na te denken over een onderling verband. We waren veel te ongeorganiseerd bezig om er een thematische rode draad in aan te brengen. Maar we vonden het werk leuk en dus gingen we er mee door.
Ook met andere schrijvers heb ik goede ervaringen. Op één uitzondering na, zijn het allemaal relaties op afstand geweest. Ze verliepen per post, telefoon, fax en alles wat je nog kunt bedenken.

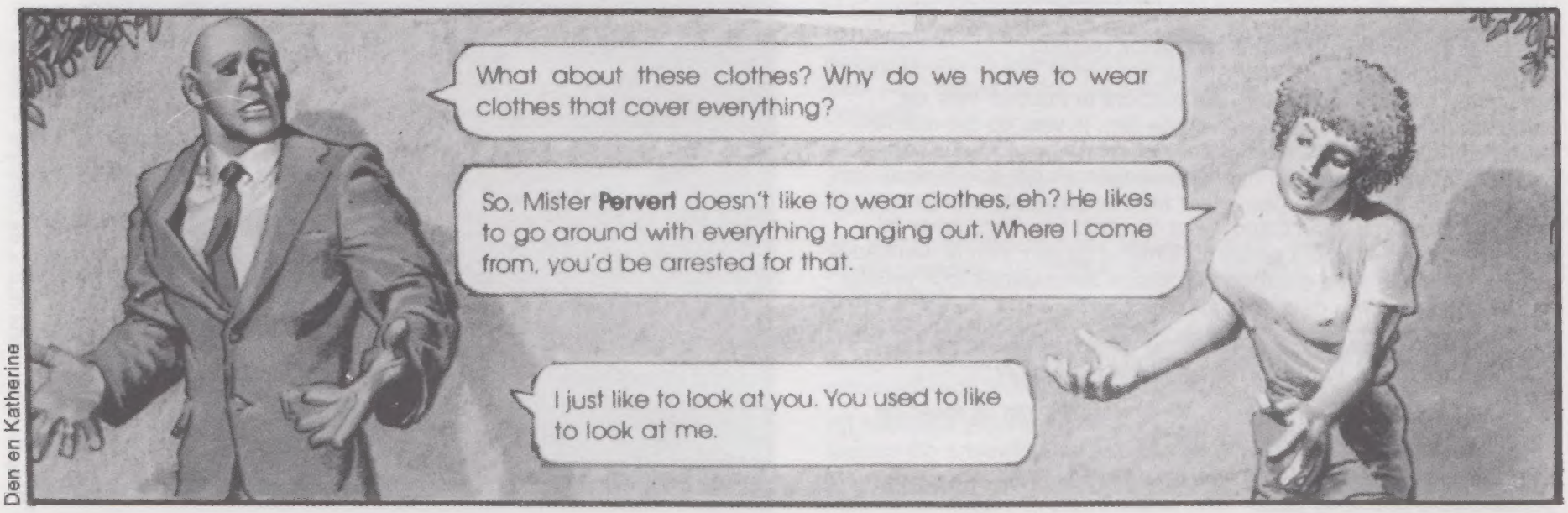
What about these clothes? Why do we have to wear clothes that cover everything?
So, Mister **Pervert** doesn't like to wear clothes, eh? He likes to go around with everything hanging out. Where I come from, you'd be arrested for that.
I just like to look at you. You used to like to look at me.

Den en Katherine

Elke samenwerking was anders. Ik werkte anders met Jan Strnad dan met Bruce Jones en met hem weer anders dan met Simon Revelstroke. Het werk met Simon heeft in mijn ogen wel kwaliteit opgeleverd, maar het is niet bepaald van een leien dakje gegaan! (lacht) Ik lag constant met hem overhoop.

Is "Simon Revelstroke" een pseudoniem?

Ja, maar niet het mijne. Alles wat ik je kan vertellen is dat het een plaatselijke schrijver is, die hier in Kansas City woont. Ik denk dat hij zich schaamt om met strips bezig te zijn.

Jouw werk heeft altijd een brede groep liefhebbers van science fiction en fantasy aangesproken. Hoe zijn jouw verkoopervaringen buiten de Verenigde Staten?

In het begin werd ik gewoon belazerd. Je had ook in Europa een underground beweging en zij vonden dat ze alles mochten kopiëren en publiceren wat ze maar te pakken konden krijgen! Ik kon gelukkig een grote Europese uitgever bereid vinden mijn werk te publiceren. Hij heeft mij geholpen mijn werk te beschermen voor illegale uitgaven. Vergeleken met de Amerikaanse markt, gaat het sindsdien erg goed in Europa.

Ondanks het commerciële succes, zowel in de Verenigde Staten als in Europa, ben je eind jaren tachtig toch weer zelf gaan uitgeven. Waarom?

Waarschijnlijk om dezelfde reden die elke potentiële striptekenaar op dat moment heeft overgehaald: het ongelooflijke succes dat Eastman en Laird hadden met hun *Teenage Mutant Ninja Turtles.* In de periode dat ik opnieuw mijn eigen werk begon uit te geven, verkochten we van elke titel zeker 50.000 stuks. Ik stond ook op een punt in mijn leven waarop ik van een heleboel dingen ontzettend de balen kreeg, en ik dacht bij mezelf: "Okee, we proberen het nog een keer als onze eigen uitgevers". Dus besloot ik samen met Bruce Jones om *Rip in Time* te maken en gelukkig liep het heel erg goed.

Waarom is het zo belangrijk om totale controle te hebben over je werk?

Omdat het werk van een striptekenaar als een kind voor hem is. En je wilt het de beste kansen geven om het volledig tot zijn recht te laten komen. Dat betekent de beste uitgave, de beste druk, de beste -nou ja, de distributie is misschien niet de beste- maar je probeert je werk in ieder geval uit te besteden aan mensen die je werk waarderen. De keerzijde is dat het nogal eenzaam is om voor jezelf te werken. Ik bedoel: je werkt maandenlang keihard aan een project en vervolgens gooi je het op de markt om te zien wat het doet. En het drijft of zinkt - het verkoopt of verkoopt niet. Dus misschien speel je kiet, maar misschien ook niet. Meestal is het op het randje.

Ik heb gemerkt dat de heruitgaves van je oude werk soms zijn bijgewerkt om het naakt wat in te dammen. Heeft dit te maken met het feit dat, nu je zelf je werk uitgeeft, je je werk voornamelijk verspreid via niet in strips gespecialiseerde winkels.

Ik heb lang na moeten denken of ik dat wel of niet wilde doen. Maar ik kon kiezen tussen het bijwerken van de tekeningen, of de verhalen niet opnemen in de nieuwe collecties. Je hebt nu een nieuw distributiesysteem voor gespecialiseerde en niet gespecialiseerde verkooppunten en ik wilde een zo groot mogelijk publiek bereiken. Ik had niet het gevoel dat ik originelen vernietigde, slechts dat ik nieuwe versies maakte. Dus heb ik dat maar gedaan.

Van de mensen die hun werk in eigen beheer uitgeven, ben je één van de weinigen die en af en toe publiceert in full color. Hoe en waarom doe je dit, gezien de enorme hoeveelheid tijd en geld die er voor nodig zijn.

Normaal gesproken zouden we ook nooit zoveel in kleur werken, ware het niet dat de buitenlandse markt erom vraagt. Buiten Amerika is men bereid iets meer te betalen voor kleur dan voor zwart-wit en dat maakt het een puur zakelijke afweging.

Je maakt ook al weer enige tijd gebruik van de computer

Inderdaad, ik ben *high-tech* gaan werken. De computer doet het stukken sneller en geeft me meer controle. Ik ben alleen nog steeds niet tevreden met de reproduktie. Ik gebruik de computer inmiddels al twee jaar, maar denk er nog lang niet aan om pen en papier terzijde te leggen.

Zijn er nog dingen die je wilt doen of die je had willen doen.

Als uitgevers proberen we doelstellingen te bepalen voor de korte termijn en voor de lange termijn. Maar op dit moment zijn we er nog niet helemaal achter wat onze doelstellingen zijn voor de lange termijn. Het belangrijkste is dat we vasthouden aan de belofte om verhalen te maken waarin we duidelijk maken wat we van de dingen vinden. Verhalen die iets zeggen over onze samenleving. Niet al te duidelijk, maar op een subtiele manier. Ik vraag me soms af in hoeverre ik me tot nu toe aan deze belofte heb gehouden. Ik ben niet bang dat ik van honger zal omkomen, maar ik vraag me af of ik wel altijd de juiste beslissing heb genomen in mijn leven.

Heb je geen spijt van de richting die je leven heeft genomen?

Als ieder zijn eigen lot bepaalt, dan vraag ik me af hoe je spijt kunt meten. Welk succes we ook behaald hebben, het is óns succes. Wij hebben er voor gewerkt en als we het niet hadden gekregen, dan had het niet gelegen aan gebrek aan inzet. Ik denk gewoon niet dat ik ooit zou kunnen werken voor een andere uitgever, tenzij zeer tijdelijk. Ik heb gewoon een te grote behoefte om de dingen te doen op mijn manier. Spijt? Nee, het had stukken slechter kunnen lopen.

Heb je nog een advies voor jonge tekenaars die graag in je voetsporen zouden willen treden?

Doe het niet! (lacht) Serieus, ik zeg altijd hoe fantastisch het is om vrij te zijn, maar het heeft ook een keerzijde en dat zijn de moeilijke tijden waar je soms doorheen moet. Het is prima als je dat jezelf wilt aandoen, maar als je ook een gezin hebt, moet je je afvragen of je het er werkelijk voor over hebt.
Sommige grote kunstenaars -en ik zeg niet dat Ik een groot kunstenaar ben- maar sommige grote kunstenaars krijgen *nooit* erkenning, behalve misschien jaren na hun dood. Ik vraag me wel eens af of het allemaal niet één grote grap is.
Waarom zou je voor een baan kiezen die er enkel in de ogen van een kind *glamour*-achtig uitziet. Want in de stripwereld is het niet de auteur die er met het geld, de macht en de glorie vandoor gaat, maar de uitgever. Er zijn maar zeer weinig tekenaars die ik succesvol zou willen noemen. Voor de meeste mensen is het niet meer dan een doorsnee baan waar ze gelukkig van kunnen leven. Slechts een handvol auteurs weet boven deze realiteit uit te stijgen. Ik zou dus willen adviseren *zeer* zorgvuldig je loopbaan uit te kiezen. Je moet welhaast gek zijn om striptekenaar te worden als je dit allemaal weet, maar ik, en velen met mij, doen het toch.

Dit artikel is een vertaling van het interview Up from the deep *uit het boek* Comic Book Rebels, *uitgegeven door Donald I. Fine. De vertaling en bewerking zijn door Sigge Stegeman gedaan.*

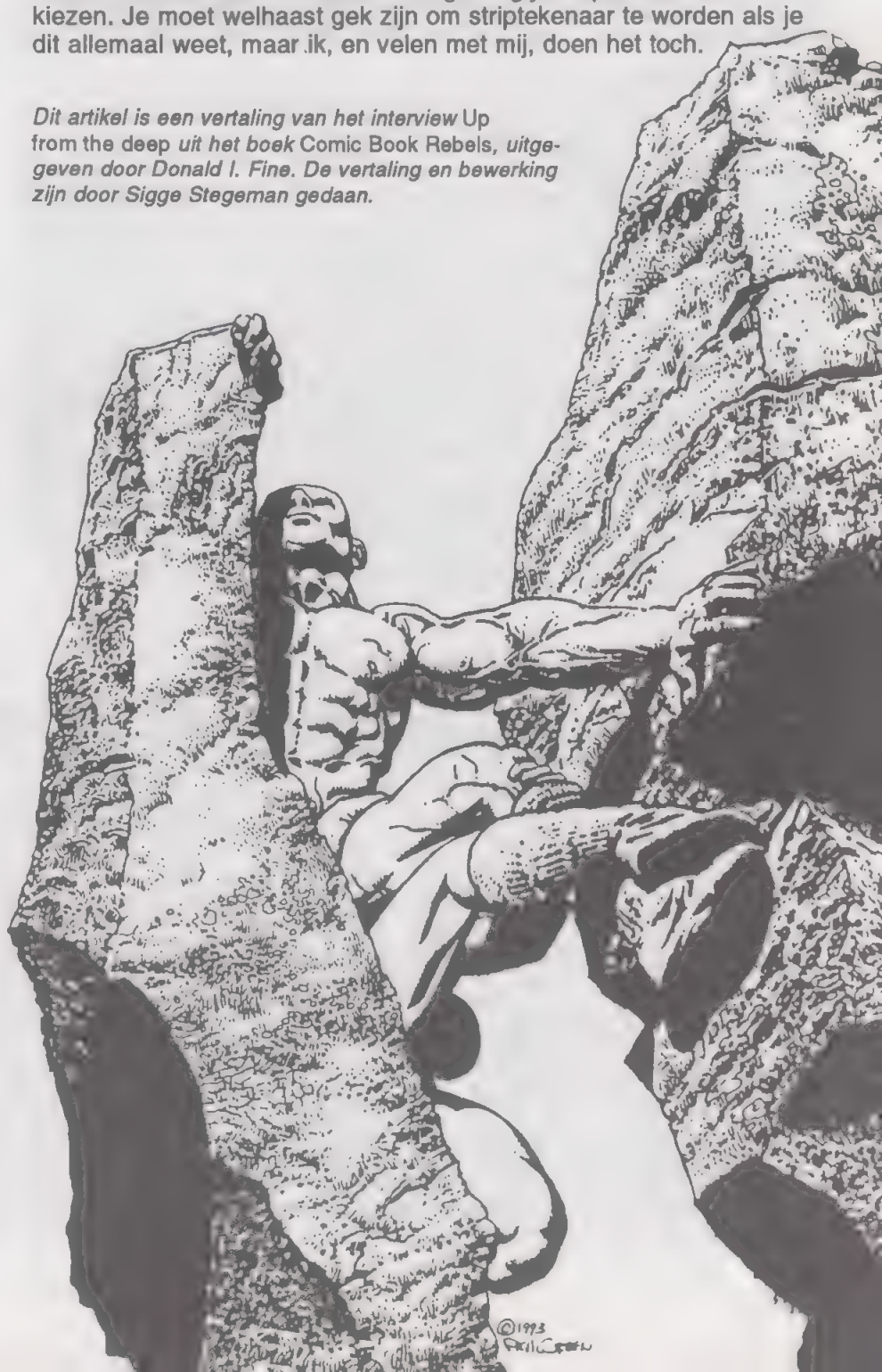

HET LAATSTE ◎ORDEEL

Het narrenschip 1: Mallewaatren (Turf)

Wat is er aan de hand in het koninkrijk Mallewaatren? Het regent in de vertrekken van zijne majesteit Clemens XVII. De koning heeft last van nachtmerries. Er komen monsters uit de riolen. En de nar, waar is toch de nar?
De oppercoördinator weet er meer van. Hij probeert de kwintappelsmokkel in de doofpot te stoppen en dingt naar de hand van de schone prinses Chlorenthe. Langzamerhand wordt duidelijk, dat er een duivels spelletje wordt gespeeld door de lugubere oppercoördinator!
Dit eerste deel van de nieuwe serie *Het Narrenschip* won eind vorig jaar de Prijs van de Leeuw. De Nederlandse uitgave is nu verschenen bij Oranje. Allebei terecht, want *Mallewaatren* is, zowel wat tekeningen als wat verhaal betreft, een veelbelovend debuut.
De jonge auteur Turf schetst een heerlijk bizarre wereld vol vreemde hersenspinsels. In afwisselende grafische stijlen vertelt hij een onderhoudend verhaal.
De personages zijn niet bijster origineel: de domme koning, de eigenzinnige dochter en de boze raadsheer. Het stoort echter niet. *Mallewaatren* is een leuk en boeiend fantasy-album, met humor en in prachtige kleuren op papier gezet.
Nu maar hopen dat Turf in de volgende delen niet, zoals veel andere Franse fantasy-auteurs, verzinkt in nodeloze pretenties. *(Hans)*
Uitg. Oranje; 46 pl.; kleur

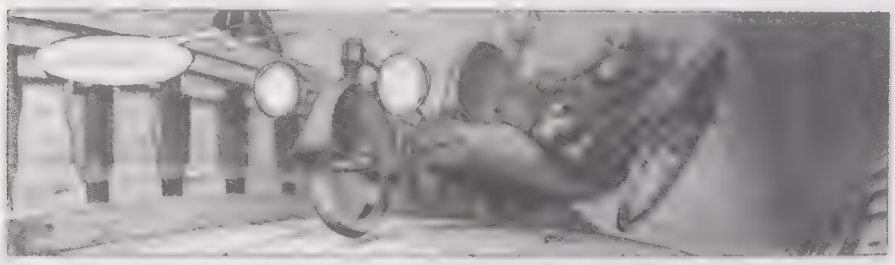
Turf

Zelie Noord-Zuid (Cosey)

Tien jaar na haar adoptie door een Zwitsers familie reist Zelie terug naar haar geboortedorp in Burkina Faso, een van de landen in de Sahel. Aanleiding is een brief van haar jeugdvriendin Aminata, die weer met haar in kontakt probeert te komen. De inmiddels 20-jarige Zelie krijgt een lift van Fred, een blanke ontwikkelingssamenwerker. In een gehuurde - en natuurlijk aftandse - terreinwagen ondernemen de twee een lange rit door het land, waarbij de lezer onderweg kennis maakt met de verschillende landschappen, bevolkingsgroepen en culturen. Fred maakt regelmatig een tussenstop bij de ontwikkelingsprogramma's, waarbij zijn organisatie betrokken is. Zelie krijgt van hem de nodige uitleg over het hoe en het waarom van de diverse projekten. Als ze aankomen, blijkt Aminata haar straatarme dorp te hebben verlaten en naar de hoofdstad te zijn vertrokken, in de hoop daar een betere toekomst te vinden. Zelie gaat naar haar op zoek.
Zoals we van Cosey niet anders verwachten, is *Zelie Noord-Zuid* een human interest-strip. Het verschil met zijn andere albums is echter, naast het feit dat Cosey voor het eerst voor een Afrikaans thema kiest, dat *Zelie Noord-Zuid* een mengvorm probeert te zijn van een verhaal en een documentaire. Het initiatief voor dit album ligt bij een Zwitserse organisatie voor ontwikkelingssamenwerking en niet bij de auteur zelf. Het verhaal dient in de eerste plaats als kapstok om de lezer op een aangename manier het een en ander bij te brengen over het leven in de Sahel en wat Westerse ontwikkelingssamenwerking daaraan kan verbeteren. Dit uitgangspunt veroordeelt de auteur tot het verwerken van veel feitelijke informatie en dat stoort het verhaal. Cosey slaagt er weliswaar regelmatig in om de wetenswaardigheden onopvallend in de verhaalloop te integreren, maar het leesplezier wordt desondanks herhaaldelijk gehinderd door informatieve intermezzo's. De massale verhuizing van jonge mensen als Aminata naar de grote stad is een goed voorbeeld van een groot sociaal probleem in Derde-Wereldlanden, waarbij Aminata's vertrek het verhaal tevens de nodige dramatiek geeft. Op andere plaatsen, met name bij de veelvuldig opduikende toelichtingen op ontwikkelingssamenwerkingsprojekten, wordt het verhaal echter onderbroken ten behoeve van het goede doel. Het levert een album op met veel mooie plaatjes, maar een te mager en springerig verhaal om echt te kunnen boeien. *Zelie Noord-Zuid* hinkt helaas teveel op twee gedachten. *(Paul)*
Uitg. Le Lombard; ƒ 22,95; 44pl.; kleur; harde kaft.

Het geheim van Coïmbra (Schréder)

De achttiende eeuw. In de Westerse wereld staat de moderne wetenschap in de kinderschoenen. De wetten van de natuurkunde worden langzaam ontdekt aan de hand van experimenten, die worden uitgevoerd met vaak sierlijk vormgegeven instrumenten. Ook de mechanica staat volop in de belangstelling. De nieuw verworven kennis leidt tevens tot ludieke technische hoogstandjes. In de architektuur is de trompe l'oeil het sluitstuk van de beheersing van de regels van het perspektief. In de grafiek maakt men indruk met de anamorfose: een perspektivisch vertekende afbeelding, die pas een normaal beeld te zien geeft, wanneer hij wordt bekeken door een cilindervormige spiegel.
Zo'n achttiende eeuwse anamorfose is het uitgangspunt voor *Het geheim van Coïmbra*. Het is het portret van een prins, wiens verhaal in de strip wordt verteld. Het levert een sprookje op over een prins, die om gezondheidsreden niet naar buiten mag. Hij brengt zijn tijd door met studeren en uit het raam staren naar de brug, die hij laat aanleggen tussen zijn op een eiland gelegen paleis en het vasteland.
Het geheim van Coïmbra is geschreven en getekend naar aanleiding van de in 1991 gehouden tentoonstelling *Genius ex Machina*, gewijd aan achttiende eeuwse toestellen en uitvindingen. De strip staat dan ook bol van de houten en koperen antieke apparaten. De decors doen daardoor, net als de vrij stijve tekenstijl van Schréder, regelmatig denken aan de stripverhalen en zeefdrukken van François Schuiten. Vreemd is dat niet, want de uitgever meldt dat Schréder heeft meegewerkt aan de grafische uitwerking van de speelfilm *Taxandria* en de lettering verzorgt van de Franstalige *Duistere Steden*-cyclus.

DE COLLECTIONEUR
ANTON DAMEN
MARC VAN BROECKHOVEN
...EN OM MIJN ASTERIX EN OBELIX-COLLECTIE ECHT COMPLEET TE MAKEN: EEN HEUSE MENHIR!
DAT ZAL WEL EEN LIEVE DUIT GEKOST HEBBEN...
DAT VALT WEL MEE EN JA- JE MOET WAT OVER HEBBEN VOOR CULTUUR EN HISTORIE!
STONEHENGE - G.B.
BY JOVE!
JOLLY STRANGE!

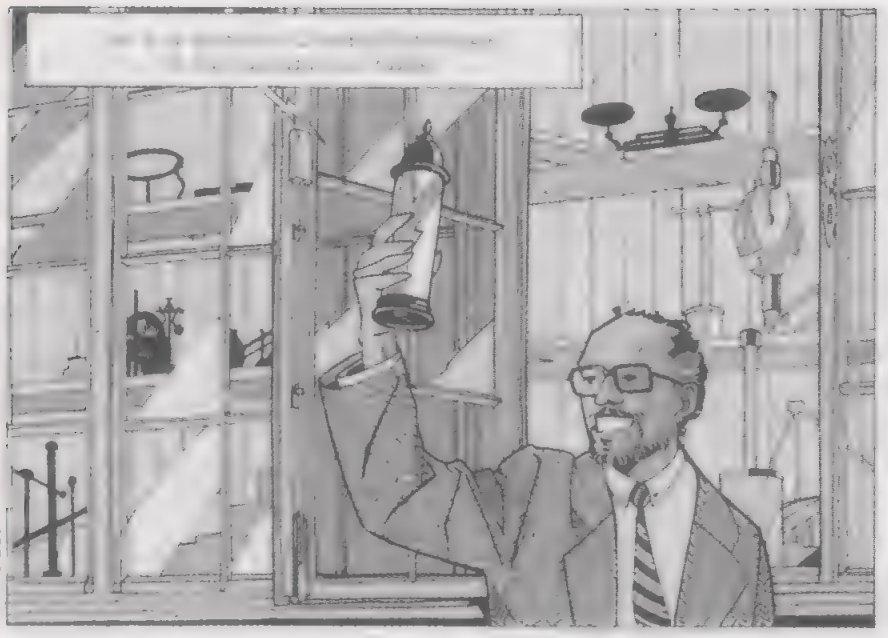

Schréder

Het geheim van *Coïmbra* oogt stijfjes en vlak, wat door de fletse inkleuring nog wordt versterkt. Het verhaal is redelijk onderhoudend, maar het is de auteur waarschijnlijk meer te doen geweest om het uitbeelden van de achttiende eeuwse stand van de techniek dan om een sterke vertelling. Heel aardig is het door de uitgever bij dit album meegeleverde spiegeltje: wanneer de lezer daarvan een kokertje rolt, dan kan hij zelf met de in de strip opgenomen anamorfosen aan de slag. *(Paul)*

Uitgeverij Arboris; 50pl.; kleur; gekart.

Kogaratsu 5: De berg van Yama-No-Kami (Michetz/Bosse)

Een van de betere stripseries uit het Dupuis-fonds is *Kogaratsu* van tekenaar Michetz en scenarist Bosse. De kracht van deze strip zit in de gave van de makers om recht te doen aan de Japanse kultuur en toch hoofdpersoon Kogaratsu invoelbaar te houden voor de Europese lezer. De serie bestaat tot nu toe uit een album met korte verhalen en vier delen waarin de ontwikkeling wordt beschreven van een jonge samoerai die zijn idealen vast probeert te houden in een veranderende wereld vol pragmatici.
En dan is nu *De berg van Yama-No-Kami* verschenen. Al is perspektief niet zijn sterkste punt, toch ogen de tekeningen van Michetz weer prima en is zijn pagina-indeling bij vlagen briljant. Ook inkleurster Janet Gale is in vorm met sfeervolle tinten en lichte kleuren. Bovendien laat Bosse ditmaal zijn even opgeblazen als kromme beeldspraak grotendeels achterwege en vult hij de ruimte met sobere Japanse haiku's.
En toch deugt er iets niet. Het zorgvuldig evenwicht is weg en de diepgang is verdwenen. *Kogaratsu* was een ontwikkelingsroman, die bovendien de Japanse kultuur enigszins toegankelijk wist te maken. Daarmee werd het een volwaardige serie voor volwassenen met stripliteraire pretenties. Met *De berg van Yama-No-Kami* vallen de auteurs echter terug in het peloton van bekwame ambachtslieden en goedwillende zwoegers. Het nieuwe album is een ouderwets avonturenverhaal zoals Greg ze schrijft als er weer brood op de plank moet komen; vakbekwaam, spannend en bestemd voor onder het bedlampje. Kogaratsu is een ronin, een zwervende samoerai, geworden en heeft elke menselijkheid verloren. Het zou me niets verwonderen als het scenario, bewust of onbewust, gejat is uit een Amerikaanse Western. Alleen zijn de Indianen vervangen door vrouwen en speelt alles in Japan. Routineus werkt het tweetal stripmakers naar de traditionele show-down waarin het gelukkig einde flink bloedrood wordt gekleurd.
Zowel hoofd- als bijrolspelers zijn alle diepgang kwijt. Niet alleen is Kogaratsu een wandelend cliché geworden, ook de bijrollen maken de meest curieuse ontwikkelingen door. Een voor het offer bestemd meisje loopt na één preek al over naar de offeraars en Kogaratsu's slagerswerk blijkt wonderbaarlijk heilzaam voor de realiteitszin van zijn tegenstreefster. Ook wat stoplapjes doen het scenario geen goed. *Kogaratsu* is nog steeds aangename striplektuur, maar niet meer dan dat. Lees de vorige albums nog maar een keer voor het betere werk. *(Jef)*

Uitg. Dupuis; 45 platen; kleur; harde kaft

Little Nemo 1: De goede koning (Marchand/Moebius)

De herstripping van Winsor McCay's meesterwerk *Little Nemo* is een ondankbare opgave. Nemo is een jongetje, dat in zijn dromen door Slumberland reist, waar hij de meest wonderlijke avonturen beleeft. De herstripping van deze legendarische krantestrip is, behalve ondankbaar, ook een overbodige opgave. Het werk van McCay is immers niet te evenaren. Moebius en Marchand hebben zich er echter toch aan gewaagd.
Scenarist Moebius heeft het oorspronkelijke verhaal grotendeels intact gehouden. Nemo wordt in zijn dromen meegevoerd in het luchtschip van professor Genius naar Slumberland, waar hij tot koning gekroond zal worden. De paradijselijke kinderdroom wordt echter bedreigd door het oprukkende kwaad. Nemo maakt niet alleen een ontdekkingstocht door zijn fantasie, maar ook door zijn angsten en tekortkomingen en zet zo zijn eerste stappen naar volwassenheid.
Door meer nadruk te leggen op de karakters van de verschillende hoofdfiguren, heeft het kopieerwerk van Moebius toch nog een bepaalde toegevoegde waarde. Moebius' scenario boeit echter niet, het mist iets. Zijn versie van Slumberland is slechts een slap aftreksel van de wereld vol onbegrensde fantasie die McCay ooit schiep.
Ook tekenaar Marchand legt het af tegen meester McCay. De tekeningen van Marchand zijn sober en roepen een dromerige sfeer

Michetz

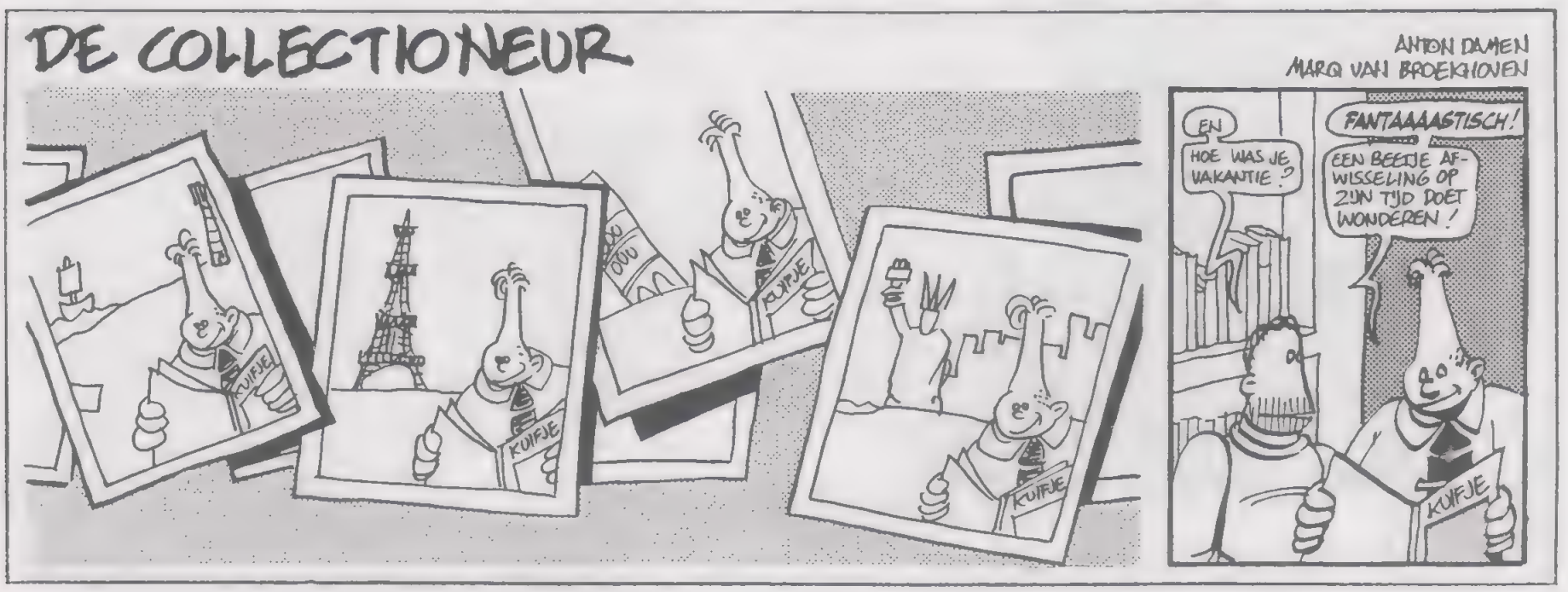

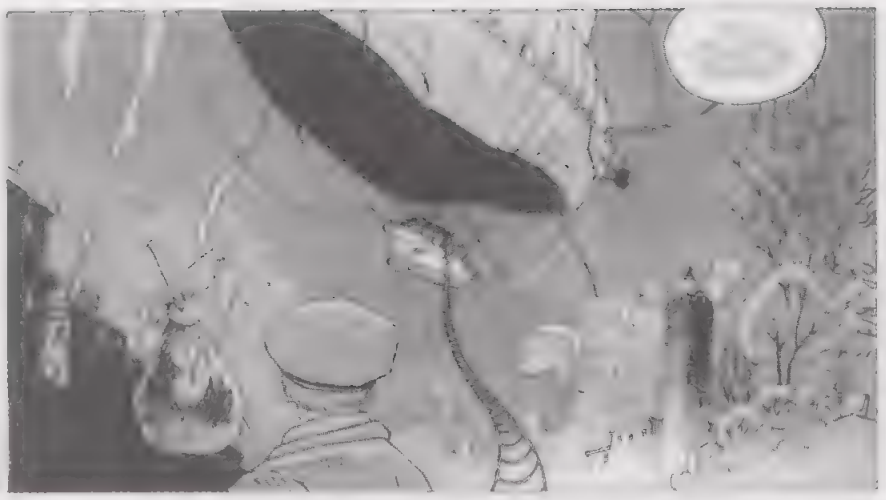

Marchand

op, wat op zich goed bij het verhaal past. Zijn grove stijl kan echter niet tippen aan de popperige charme die McCay op papier wist vast te leggen.
De beide auteurs hebben serieus geprobeerd het verhaal een bepaalde meerwaarde te geven. Daar zijn ze echter maar zeer gedeeltelijk in geslaagd. Hun versie is aangepast aan de eisen die het huidige lezerspubliek aan een strip stelt. Het album leest vlot weg, zit degelijk in elkaar en is sfeervol. *De goede koning* is ook zeker geen slecht album, maar Moebius en Marchand hebben amper iets toe te voegen aan het magistrale oeuvre van McCay. *(Hans)*
Uitg. Casterman; ƒ 23,50; 70 pl.; kleur; harde kaft

Het grote schandaal 1: New York (Ribera/Godard)

Het is 1994, een willekeurige nacht in New York. In een penthouse, hoog boven de begane grond, rookt een man de laatste sigaret van een pakje dat hij kortgeleden opende. *Ik heet Al Jackson en ik geloof dat ik nu echt in de stront zit.* Geboren in een gehucht in Tennessee, leert tekentalent Jackson al snel de kracht kennen van een goed gelijkende karikatuur met het juiste bijschrift. Zijn inspanningen maken hem zeer geliefd bij het vrouwelijk geslacht.

Op een dag siert hij een muur met een karikatuur van de burgemeester. Hij wordt beloond met een oprotpremie, bestaande uit een studiebeurs. Ook op de universiteit weet hij zich in korte tijd geliefd te maken met zijn parodieën van leraren en leerlingen. Eenmaal afgestudeerd, is het daarom even wakker worden als blijkt, dat geen enkele uitgever geïnteresseerd is in zijn werk. Werkend in de marge van de stripmarkt weet hij zich in leven te houden, tot plotseling de grote doorbraak zich aandient. In korte tijd heeft Al het gemaakt... om vervolgens alles te verliezen. En dan gebeurt er iets vreemds: een onbekend persoon schenkt hem een penthouse, een auto met chauffeur en een riant salaris in ruil voor zijn diensten als tekenaar. Al hapt en het duurt lang voordat hij doorheeft dat er een vies spelletje met hem gespeeld wordt, en dat hij niet meer terug kan...

Ribera

ADVERTENTIE

STRIP-FESTIVAL MIDDELKERKE

Thema 1994:
"Kind in de Strip"

Kleine Robbe
Stefan
Jommeke
Marsupilami

Luxe Edities

Vredes Wapen
(Pom)
Kiekeboe n°46
(Merho)
Langteen en
Schommelbuik
"De Grote Luchtreis"
(Jef Nijs)
"De Schobbejakken"
(Kox)

Ribera en Godard zijn vooral bekend van hun science-fictionserie *Axel Moonshine*, waarin zij zich overgeven aan doordachte fantasieën, aangelengd met enig surrealisme. Iets heel anders van hun hand is *Vampirella*, een lichtvoetige, erotische komedie met sprookjesachtige elementen. *Het grote schandaal* lijkt op geen van beide. Het is een serieuze thriller zonder een spoortje van fantastische elementen. *New York* weet tot de laatste pagina toe te boeien. Het is de verdienste van Godard dat hij de aandacht vast weet te houden met een verhaal dat als flashback verteld wordt. Een verhaal waarvan de afloop dus min of meer al op de eerste pagina verraden wordt. Hij slaagt er bovendien in de man achter de schermen buiten schot te houden, zodat er na zesenveertig pagina's nog genoeg mysterie overblijft voor volgende delen. Ik hoop alleen dat *Het grote schandaal* geen tweede *XIII* wordt. Melkkoeien hebben we al genoeg. *(Sigge)*

Uitgeverij Dargaud; 46 pl.; kleur

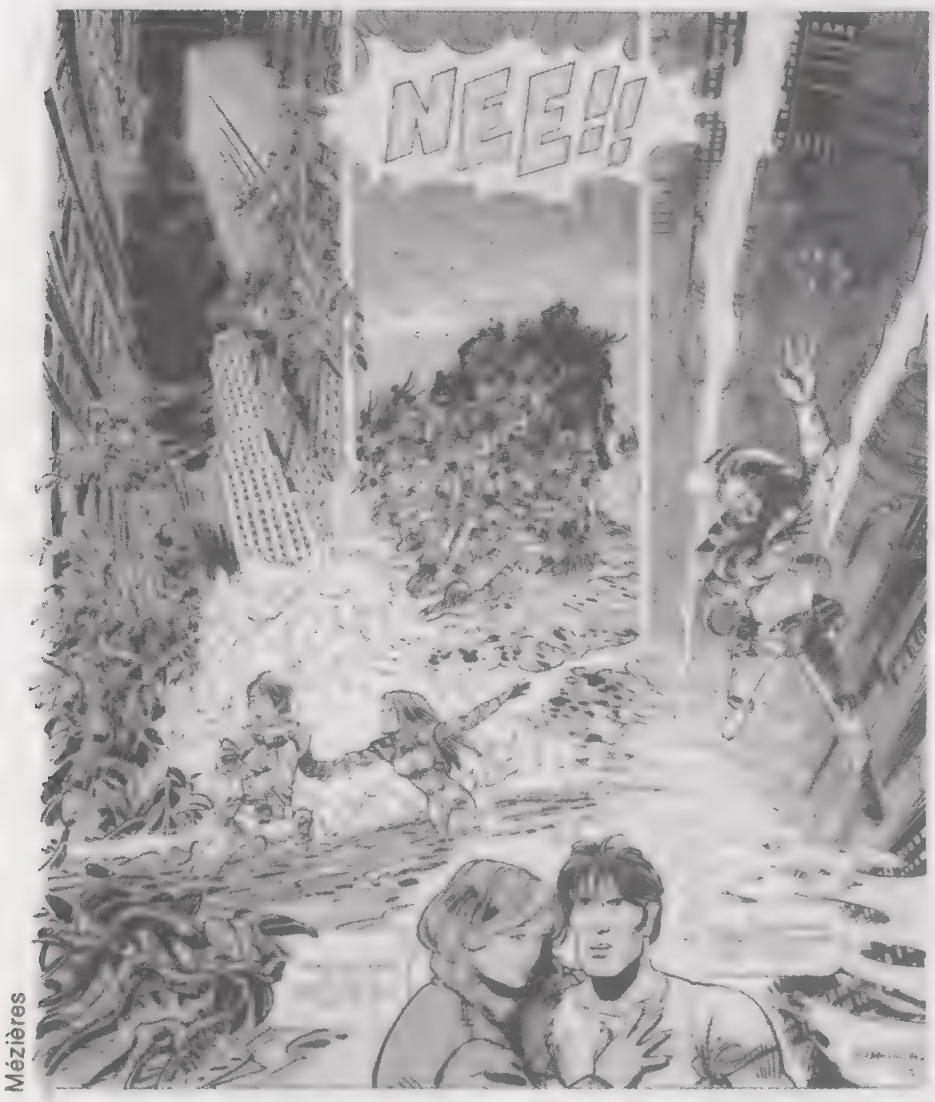

Mézières

ZEKER LEZEN

Ravian (Mézières/Christin)

In 1968 verscheen het eerste album met de avonturen van de tijd/ruimteagent Ravian, getekend door Jean-Claude Mézières en geschreven door Pierre Christin. Traag maar gestaag volgden in de jaren daarna een groot aantal nieuwe verhalen.
Op het moment van verschijnen, vulde de science fiction-serie een gat in de markt. Aanvankelijk waren de tekeningen karikaturaal, waarop het scenario wat onwennig aansloot. Het tweede album, *Het woedende water*, bracht echter al de definitieve overgang naar een semi-realistische stijl.
De serie is in een verregaande eendracht gemaakt. Onderwerpen en verhalen worden door scenarist Christin en tekenaar Mézières gezamenlijk bedacht en ontwikkeld. De taakverdeling begint pas bij het schrijven van de dialogen en het tekenen van het verhaal.
Het boeiende van de serie is, dat het zich op verschillende niveaus laat lezen. In de eerste plaats is *Ravian* een reeks van vlotlopende, goed ogende avonturenverhalen. Vervolgens loopt door alle albums als een rode draad de zich ontwikkelende en verdiepende relatie tussen de soms al te buigzame Ravian en de koppige, zelfbewuste Laureline. Ten derde wordt de basis van elk album gevormd door de visionaire onderwerpen, waarmee vooral Christin de tijdgeest vaak vroegtijdig en trefzeker weet te bekommentariëren. Helaas soms wat belerend. Gelukkig komen de opinies van de makers vaak uit de mond van tijd/ruimte-agente Laureline. Zij heeft de gewoonte deze op momenten van heftige wrevel of hevige woede van zich af te kijven, hetgeen de boodschap aanmerkelijk minder prekerig maakt.
De plaats van Ravians vaste gezellin is opmerkelijk. In een tijd waarin de meeste stripvrouwen nog gewoon gilden, zich blesseerden of anderszins in de weg liepen, timmerde deze kordate tante al stevig aan de weg en was ze niet zelden degene die een avontuur tot een goed einde bracht en de hoofdrol voor zich opeiste.
Vanaf het derde deel, *Het keizerrijk der 1000 planeten*, tot het spectaculair getekende album *De helden van Equinox* oogt de serie als pure space-opera. Met *Metro Chatelet, richting Cassiopeia* keren de makers terug naar de hedendaagse aarde. Opnieuw biedt het Mézières de gelegenheid visueel stevig uit te pakken. Uitgesmeerd over vier albums levert Christin bovendien een schitterend scenario af, waarin Ravian en Laureline zelfs tot Gods troon geraken. Daarna is het eigenlijk afgelopen. *Aan de grenzen* kent nog genoeg kwaliteit om de serie recht te doen. Het laatstverschenen deel, *De levende wapens*, is echter een anti-climax, gemaakt op routine.
Ravian is een schitterende serie van twee even gedreven als getalenteerde stripmakers die elke generatie striplezers tijdloze kwaliteit te bieden heeft. *(Jef)*

In de serie *Ravian* verschenen: *Het woedende water, Het keizerrijk der 1000 planeten, Land zonder sterren, Het verloren volk, De vogels van de meester, De ambassadeur der schaduwen, De vale schepper, De helden van de Equinox, Eindpunt kosmos, Metro Chatelet richting Cassiopeia, Brooklyn Station, Verschijningen op Inverloch, De banvloek van Hypsis, Aan de grenzen* en *De levende wapens.*

OUDE NUMMERS

38 DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULEME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **40 BIS** SPECIAAL DUBBELNUMMER OVER ALBERTO BRECCIA EN BERNIE KRIGSTEIN, MET VAN BEIDE EEN KORTE STRIP (44 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIETEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG (20 PAG.) **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **61** ROSSI, WENSKAARTEN, TRADE PAPERBACKS (20 PAG.) **62** EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, BAUDOIN, RIVIÈRE II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOUDE (32 PAG.) **63** HANS KRESSE, LEZERSENQUETE I, ERIC HEUVEL (24 PAG.) **64** OOSTERWIJK, BRECCIA, VENANZI, SNAPSHOTS (16 PAG.) **65** UILENBROEK, SLEEN, FREZZATTO, SOKAL, SNAPSHOTS (24 PAG.) **66** LYTTLETON, MOEBIUS, STALLAERT, LOGOKWIZ, LEZERSENQUETE: UITGEVERIJEN, SNAPSHOTS (24 PAG.) **67** VAN DEN HEUVEL, SNAPSHOTS (16 PAG.) **69** VROUWEN EN STRIPS, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '30, '40 EN '50, SNAPSHOTS (20 PAG.) **70** HANCO KOLK, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '60 EN '70, SNAPSHOTS (20 PAG.) **71** DICK MATENA, DELGADITO, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '80 TOT NU, SNAPSHOTS (24 PAG.) **72** TARDI, THE SANDMAN, DON LAWRENCE (16 PAG.) **73** BERT VAN DER MEIJ, DAVE MCKEAN, CEREBUS (20 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN ƒ 4,00/BF 75 PER STUK. BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 (NEDERLAND) OF POSTGIROREKENING 000-1648405-84 (BELGIË) TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE TILBURG, MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE NUMMERS.

PRIKBORD

Liefhebbers van **Slaine** die deze maand de *StripVoorspelling* nalopen, zullen constateren dat **Simon Bisley** niet langer garant staat voor het tekenwerk. *The Biz* is namelijk weggekocht door de heren Eastman en Laird. De heren stonden aan de wieg van het *Teenage Mutant Ninja Turtle*-imperium en schijnen voor deze overname het bescheiden bedrag van $1.000.000,00 per jaar op tafel gelegd te hebben.
Slaine wordt overgenomen door **Glenn Fabry**. Een oude rot in het vak, wiens tekenwerk niet veel afwijkt van dat van Bisley. Fabry heeft *Slaine* overigens al eerder getekend. Hij was verantwoordelijk voor *Slaine the King*, de reeks die direct voor *De gehoornde god* zat. De serie was destijds nog in zwart-wit. SS

Terrain vague is de naam van een spel, dat onlangs in de Franse en Belgische winkels verscheen. Het spel is van doos tot speelvlakjes en fiches geïllustreerd door **Tardi**. Diens tekeningen herinneren duidelijk aan zijn album **Dodelijke spelletjes**, maar in het spel zelf wordt daar met geen woord naar verwezen. Misschien heeft dat te maken met auteursrechten, want de strip *Dodelijke spelletjes* is immers een bewerking van de gelijknamige roman van Verron. Fabrikant van *Terrain vague* is Ludodélire, maker van *Full Metal Planète* en dat zal iedereen die aan role playing games doet bekend in de oren klinken. Vier Franse jeugdbendes proberen in *Terrain vague* zoveel mogelijk land op elkaar te veroveren en maken daarbij gebruik van kruiwagens, katapulten en desnoods, als ultieme wapen, hun grote broer. De spelregels zijn behoorlijk ingewikkeld, maar dat zullen de echte rollenspelers wel gewend zijn. Voor liefhebbers van het werk van Tardi en van maffe spellen is *Terrain vague* een aanrader. Het spel is in België te koop voor BF 2.000 (ƒ 100,00). Nederlandse geïnteresseerden kunnen kontakt opnemen met Ludodélire, 49 Avenue Pasteur, 94250 Gentilly, Frankrijk (telefoon 33-147401196, fax 33-147409796). PvG

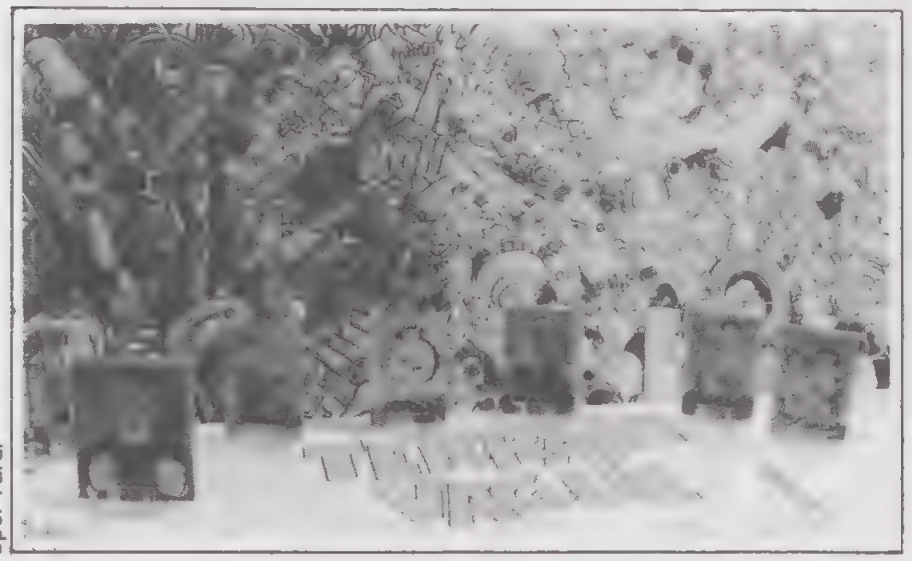

Spel Tardi

In haar Franse katalogus kondigt uitgeverij **Dargaud** voor de rest van dit jaar diverse interessante albums aan. In een willekeurige volgorde alvast een vooruitblik: **Jonathan Cartland 10**: *Les repères du diable*, na meer dan tien jaar afwezigheid weer een nieuw album van **Maarten Milaan**, *Le cocon du désert*, **Melmoth 3**: *Big Ben* en **He Pao 7**: *L'ouragan noir*. Een nieuwe serie wordt **Pin up** door *Berthet* en *Yann* (zie deze rubriek in ZL 72). Bovendien maakt men doodleuk melding van het te verschijnen deel 5 uit de serie **Op zoek naar de Tijdvogel**. daarmee wordt echter gedoeld op het eerste deel over de jonge jaren van ridder Bolster uit die serie. Tenslotte kondigt men een heruitgave aan van **Gele Geschiedenis**, voor welk album (voorzover wij weten) Dupuis al plannen had. Alsof dat nog niet genoeg is, worden van *De Onnoembaren* tevens drie nieuwe delen aangekondigd. We houden je op de hoogte. PvG

Gestart in de voorpublikatie: de nieuwe van **Giardino**, *Jonas Fink*. Het jongetje uit de titel mag opgroeien in communistisch Tsjechoslowakije. Papa is intellectueel en krijgt de geheime politie op zijn dak. Eveneens van start: **Schuiten en Peeters** met een nieuwe episode van *De Duistere Steden* in zwart-wit, *L'enfant penchée*. Tenslotte keren **Warnauts en Raives** na hun uitstapje naar het heden met *Intermezzo* terug naar hun favoriete periode: de jaren veertig. Het decor is dit keer Hollywood: mooie vrouwen en machtsspelletjes genoeg. *L'envers des rêves*, waarschijnlijk op termijn ook in uw theater. TD

Giardino

Volwassenenstrips. Albums die nadrukkelijk dit etiket meekrijgen kun je meestal maar beter links laten liggen. Wat te denken van de schrijver die zijn boek de titel **Adult Comics - An Introduction** meegeeft? Gelukkig stelt schrijver Roger Sabin de lezer snel op amusante wijze gerust: *"the last time I said I was 'adult', I was six years old"*. In wat volgt zullen strips op hun eigen waarde beoordeeld worden. De kopjes van de drie delen waaruit *Adult Comics* bestaat, *Britain, The United States* en *Aspects* zijn tekenend voor de toon van Sabin: droog, maar degelijk. *Adult Comics* (uitg. Routledge; £ 10.99) is dan ook in de eerste plaats als overzichtswerk voor wetenschappers bedoeld. Toch denk ik dat de "gewone" stripliefhebber er genoeg van zijn gading in kan vinden, zeker als je nog niet zo thuis bent op het gebied van Engelse strips. Leuk nieuwtje is misschien nog dat er bij uitgeverij Penguin een vervolg komt op het bekende *The Penguin Book of Comics* uit 1967, **The New Penguin Book of Comics** van de hand van P. Gravett. TD

Nog meer secundaire stripliteratuur was de afgelopen tijd natuurlijk aan te treffen in Frankrijk. Over de verschillende fasen in het werk van **Franquin** en zijn relatie tot de moderne tijd schreef Pierre-Yves Bourdil een boekje vol. *Franquin* verscheen in de reeks Un Livre/Une Oeuvre bij Ed. Labor en kost FF 45.
Als je nog dieper wil graven, kun je terecht bij *L'invention de la bande dessinnée* (Ed. Hermann, FF 140). Daarin brachten Thierry Groensteen en Benoît Peeters teksten samen van **Rodolphe Töpffer**, een van de pioniers van het beeldverhaal.
De aquarellen van **Pratt** weten hun weg naar de liefhebbers wel te vinden. De koper van *Poèmes* (Ed. Vertige Graphic; FF 220) krijgt er de gedichten van *Jungle Book*-schrijver Rudyard Kipling zowel in het Frans als in het Engels bij.
Ook **Edmond Baudoin** liet zich inspireren door de letteren. Jean Genets *Le journal d'un voleur* werd door hem voorzien van toepasselijke zwart-witbeelden (Ed. Futuropolis/Gallimard).
Onze laatste suggestie om de komende twee maanden mee door te komen is getiteld *L'autre côté du miroir*. Ter gelegenheid van een expositie van zijn eigen werk in het Belgische La Louvière mag **Comès** in dit boekje toelichting geven (Ed. Vertige Graphic; FF 60). Je zou bijna niet meer aan strips toekomen. TD

Publication irrégulière et clandestine internationaliste regionale et individualiste et sociale lyrique pornographique maritime et fluviale animalière et terriblement humaniste à date fixe...
Bovenstaande aanprijzing is als waarschuwing terug te vinden op de kaft van het subversieve amateurblaadje **World News**. Dit Waalse blad zou nooit onze aandacht hebben getrokken, als het niet het 'artistieke' kindje was geweest van ons aller Joe G. Pinelli. Naast pornografisch werk van deze docent aan de Luikse Academie voor Schone Kunsten, ook strips van het duo Clarke en Stock (bekend uit het weekblad Robbedoes) en allerlei onbekende auteurs.
Naast het blad brengen ze ook kleine, gekopieerde albums op de markt. Inmiddels zijn er al vijf titels verschenen. Het eerste, *No mas pulpo (1ère version)* van Pinelli zelf, is een eerste versie van het gelijknamige album dat enkele jaren terug verscheen bij de Franse uitgeverij PLG. Op de wel erg nadrukkelijke sexscènes na, best een aardig boekje.

Het tweede, *Stories by Parrondo* van de Spaanse auteur Parrondo, is dat niet. Zowel de tekeningen als de humoristisch bedoelde gags ontstijgen het schoolkrantniveau niet. Het derde, *Les aventures du Gentil Roger* van J.C. Mornard, gaat over de belevenissen van Gentil in zijn stamkroeg. De strip is af en toe grappig, maar laat geen al te diepe indruk achter. Overigens is de auteur docent aan dezelfde academie als Pinelli.
Bouillon de poules van Berduf (een gezamenlijk pseudoniem van kinderboekenillustrator Cécile Bertrand en Vicky du Font Baré) is een grappig album over het leven in een kippenhok. Het hoogdravende *Fragments* daarentegen, van de jonge grappenmaker Boon, is weer niks.
Al met al veel wisselende kwaliteit dus. Geïnteresseerden kunnen schrijven naar *La Byrouth des Epices, 30 rue de la casquette, 4000 Liège, België*. Wie durft? HvS

Mocht je het nog niet weten: **Caramba!** betekent al enige tijd meer dan het stopwoordje ter aanduiding van de couleur locale in *Kuifje en het gebroken oor*. Reeds enige tijd verschijnt *Caramba!* in tijdschriftvorm, gewijd aan allerlei subcultureel fijns. De hoofdmoot van dit Zuidnederlandse blad gaat over muziek, maar er is ook een vast plekje voor strips. Onder andere Marcel Ruijters stipt op dat plekje veel interessante & niet-courante albums en blaadjes uit binnen- en buitenland aan. Veel van de informatie uit *Caramba!* tref je in andere bladen niet of pas veel later aan. Een nummertje kost *f* 3,50. Geen geldig excuus dus voor de stripliefhebber *un poco loco* om *Caramba!* niet eens een keer te proberen. *Caramba!*, Postbus 11100, 5200 EC, Den Bosch. TD

Als je dacht dat **Ralf Königs** strip *Uit het leven gegrepen* de absurditeit van het alledaagse leven (in alle mildheid) definitief had vastgelegd, dan heb je het mis. De werkelijkheid blijkt toch nog een graadje ongeloofwaardiger. Wat heet een graadje: König heeft sinds eind '93 stof genoeg voor een *Uit het leven gegrepen deel 2*. De glanzende hoofdrol is daarbij weggelegd voor de wakkere leden van de Münchener zedenpolitie, die de burgerij behoedden voor Königs "pornografische afbeeldingen". Volgens het Duitse stripinformatieblad *Comicer!* zijn de volgende titels bij een Münchener winkel in belag genomen: *Bullenklöten, Machocomix, Safere Zeiten,* en *Comics, Cartoons, Critzeleien*. We vermoeden dat de wacht van de zedenpolitie sinds de inbeslagname een stuk minder saai is dan voorheen. TD

Loustal

Voor Nederlandse liefhebbers van het werk van **Loustal** wordt het weer eens pijnlijk voelbaar dat ze, in elk geval wat strips betreft, in een onderontwikkeld gebied wonen. Begin dit jaar gaf Casterman twee boeken uit van deze auteur en die verschijnen dus allebei alleen in het Frans. Als pleister op de wonde worden de albums wel in Nederland verspreid. Het gaat om *Un garçon romantique*, het jongste stripverhaal van Loustal, ditmaal weer op scenario van Paringaux, en om *La couleur des rêves*: een verzameling losse illustraties, waaronder diverse als zeefdruk verschenen prenten. PvG

Ten behoeve van een artikel over de stripbewerkingen van Lewis Carrolls **Alice in Wonderland**, vraagt Peter Kuipers om tips van lezers. Wie kent stripversies (buiten de albums die in de katalogus staan en Disney-edities) van *Alice in Wonderland* (en *Spiegelland)* of strips waarin Alice of andere Wonderland-figuren een bijrol hebben (zoals in *Storm* of *Arkham Asylum*) of stripparodieën. Gezocht worden o.a. nog stripversies van Walt Kelly (*Pogo*) en een *MAD*-parodie. Bel Peter Kuipers: 053-308903. PK

"Geachte redaktie,
Op de Stripdagen van 1992 ontving u van mij het eerste deel uit de serie De Rovers van Clwyd-Rhan: De Gordel van de Groene Man. Hierover schreef u onder meer dat het "een goede amateurstrip" was "die een hogere oplage dan dertig verdient". Ik was door de recensie erg geflatteerd, en het verheugt mij u mede te delen dat de oplage inmiddels is opgelopen tot... vijfentachtig exemplaren.
Een tweede album is inmiddels uitgekomen, en, welnu, hier is het. Het Doodvonnis is eerder gepubliceerd in Impuls, en telt 37 pagina's. Wat valt er eigenlijk nog meer over te zeggen?"
Tot zover het briefje dat wij bij *Het doodvonnis* aantroffen. Net als het eerste deel is deze sympathieke eigen-beheeruitgave weer goed voor een zeer genoeglijk halfuurtje. Zeker te weten door overmaking van *f* 8,00 op giro 5905015 t.n.v. Reinder Dijkhuis te Groningen. Al uw e-(fan)mail kan overigens naar: s0499528 @ let.rug.nl. TD

Pinguïns

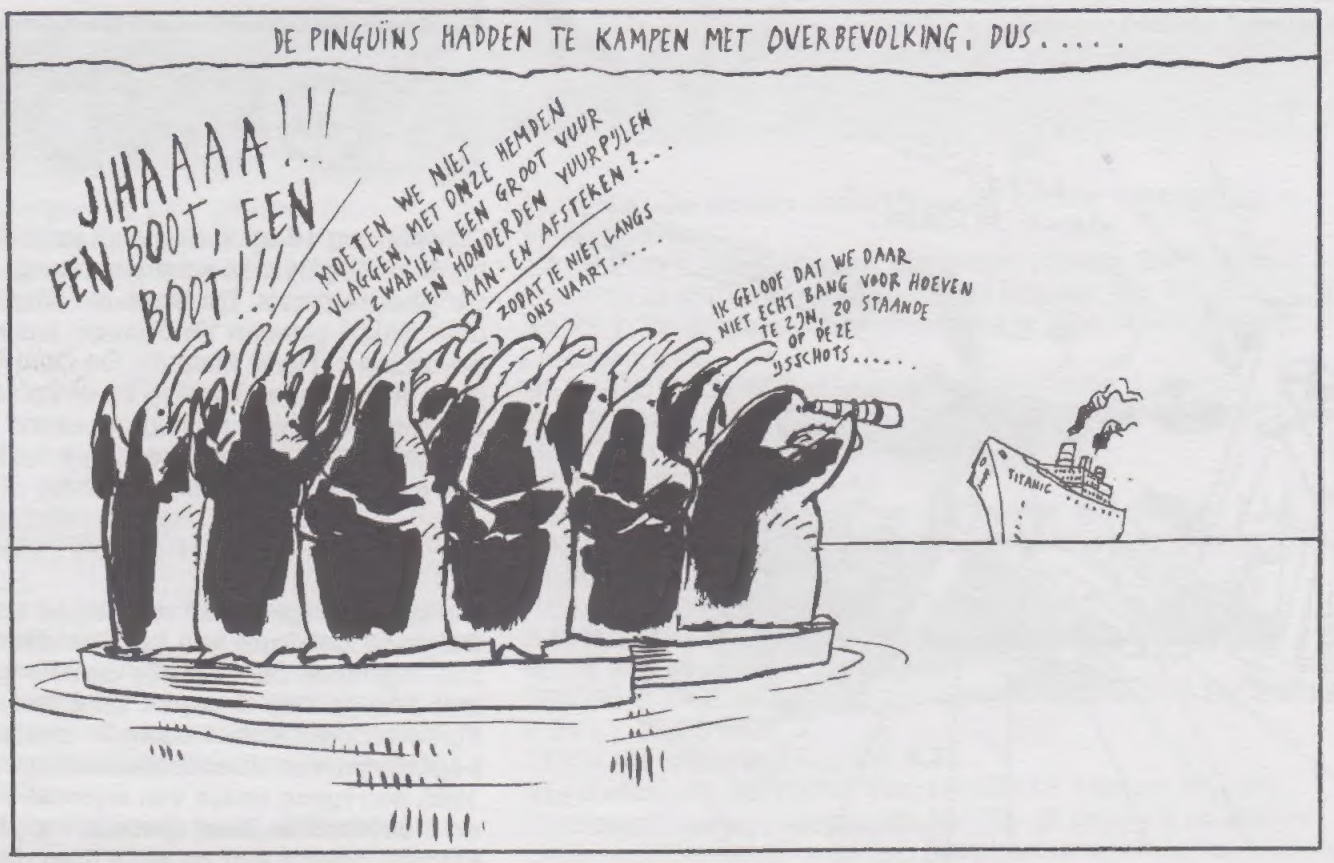
DE PINGUÏNS HADDEN TE KAMPEN MET OVERBEVOLKING, DUS.....
JIHAAAA!!! EEN BOOT, EEN BOOT!!!
MOETEN WE NIET VLAGGEN, MET ONZE HEMDEN ZWAAIEN, EEN GROOT VUUR EN HONDERDEN VUURPIJLEN AAN- EN AFSTEKEN?... ZODAT IE NIET LANGS ONS VAART.....
IK GELOOF DAT WE DAAR NIET ECHT BANG VOOR HOEVEN TE ZIJN, ZO STAANDE OP DE ZE IJSSCHOTS.....
TITANIC
BERT VAN DER MEIJ

Jullie waren er niet bij; wij waren er niet bij: **Angoulême '94**. Vandaar alleen even de prijzenregen: Nikita Mandryka (Grote Prijs), *Histoire du corbac aux baskets* van Fred (Beste Franse Album), *Krijtlijn* van Prado (Beste Buitenlandse Album), *Dodelijke spelletjes* van Tardi (Publieksprijs), *Slaloms* van Lewis Trondheim (Aanmoedigingsprijs). Waar jullie eigen lijstjes heen kunnen, vind je elders in dit *PrikBord*. TD

In nummer 8 van het **Sjors en Sjimmie Stripblad** worden in *T van Tekenaar* Peter de Smet en Aloys Oosterwijk voor het voetlicht gehaald. De laatste met name omdat tevens wordt gestart met een serie korte Cor Morelli-verhalen, onder de titel *Cor Morelli's open dossiers*. Cor Morelli speelt in de verhalen geen aktieve rol. Als een moderne Oom Wim vormt hij echter de verbindende schakel. Eveneens in dit nummer ten gerieve van de al jaren zeurende whiz-kids 2 pagina's *Gigabits*. De rubriek krijgt voortaan elke week zo veel ruimte. Het zal helaas wel goed zijn voor het abonnementenbestand. In nummer 9 begint een nieuw avontuur van *Felix Flux*: *De Yum van Ararat* door Gerard Leever en Kees de Boer. In nummer 10 vinden we opnieuw een *T van Tekenaar*, ditmaal over Wim Stevenhagen, Turk en René Uilenbroek. Tekenaar Uilenbroek levert bovendien, samen met scenarist Ritstier, een nieuw kort verhaal van Soeperman. Het kan niet op.
Haarlem werpt in nummer 11 zeer nadrukkelijk zijn schaduw vooruit. Maar liefst 9 pagina's worden aan dit stripevenement gewijd. Extra aandacht krijgen natuurlijk de eigen *SjoSji*-aktiviteiten in het Concertgebouw. Opmerkelijk is dat het blad 4 pagina's besteedt aan het werk van Alexandra Verburg, een fotografe die haar foto's van stripmakers door de slachtoffers zelf een tweede bewerking laat ondergaan. JN

Wie de kleinschalige theaterprodukties in de zeventiger jaren ongeschonden heeft overleefd, moet nog even wachten met opgelucht ademhalen. De combinatie Bonheur en Sequoia heeft namelijk de strip **Krazy Kat** als basis genomen voor een **theatervoorstelling** en gezien het taalgebruik in het persbericht dient het ergste te worden gevreesd.
"In de voorstelling KREZIE KET worden de universele en menselijke thematieken die Herriman (-) aansneed - zoals 'taal', 'droom', 'steen', 'filosofie', 'mededogen', 'slapen' en 'liefde' - aangehaald,.."
Het gemiddelde theaterpersbericht staat echter bol van dergelijke onzin en met name Bonheur heeft in haar Arnhemse jaren mooi toneel laten zien, dus misschien valt het wel mee.
Wie nieuwsgierig is naar deze kulturele crossover, kan van 6 t/m 23 april (behalve zo. en ma.) terecht in theater Bonheur te Rotterdam en van 3 t/m 7 mei in De Brakke Grond te Amsterdam. Daarna gaat het gezelschap op toernee. Maar zeg niet dat we jullie niet gewaarschuwd hebben. JN

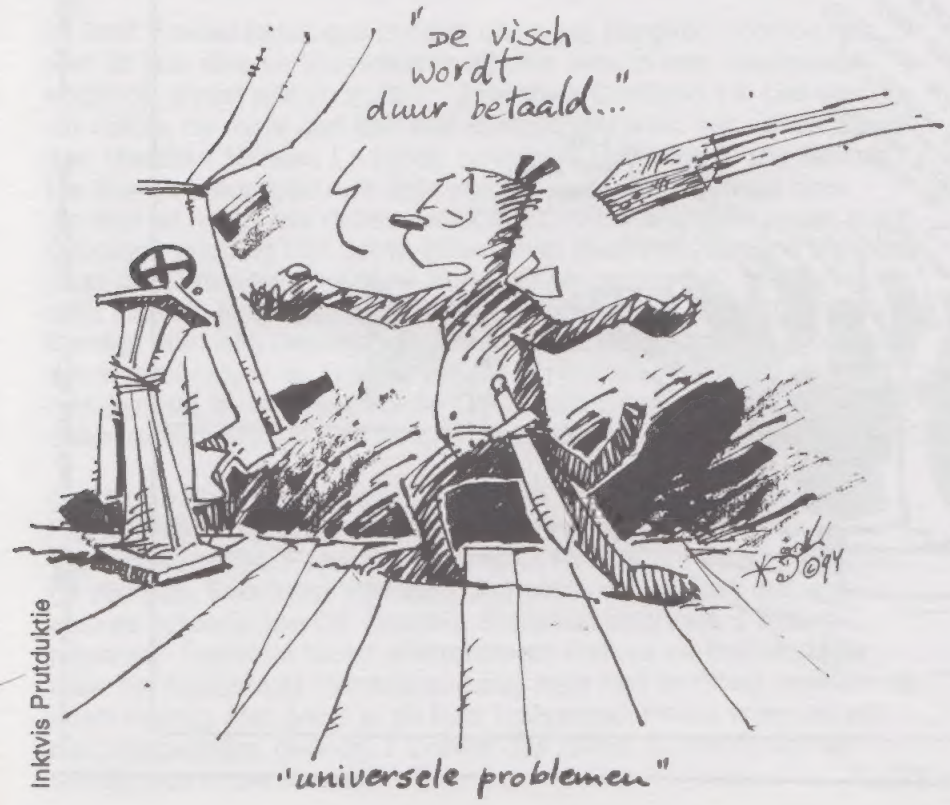

Inktvis Prutduktie

HERINNERING

In ons vorige nummer vroegen we om top-tiens van jullie favoriete stripalbums voor de grote **Strip Top 75** in het volgende nummer. Velen hebben hun lijstjes al ingestuurd, maar het zijn er nog lang niet genoeg naar onze zin. We hoeven toch zeker geen prijzen te verloten onder de inzenders om jullie massaal over de brug te laten komen? Dus kom op met die ranglijsten vol goede smaak en laat jouw mening doorklinken in de uitslag die in ons komende jubileumnummer wordt gepubliceerd. Vergeet niet, hoe meer inzendingen, hoe betrouwbaarder de lijst.
Nog even uitleggen wat de bedoeling is: Stel een top tien samen uit je favoriete stripalbums. Noem géén series, maar albums. Noem dus geen series zoals bijvoorbeeld *Thorgal*, maar kies het beste album uit de reeks of geef meerdere delen een aparte vermelding. Maak daarnaast nog één lijstje met je tien favoriete tekenaars en één met je favoriete scenaristen.
Stuur deze drie lijstjes vóór 30 april naar ons redactie-adres en laat jouw lievelingsstrips dingen naar de geweldige eer vermeld te worden in Zozolala's Strip Top 75! Jaja.

IN MEMORIAM

Op 7 februari 1994 overleed **Jack Kirby** op 76-jarige leeftijd. Jack Kirby was een van de belangrijkste mensen in de geschiedenis van de Amerikaanse comic. Jacob Kurtzberg, zoals hij werkelijk heette, werd geboren in New York en vond midden jaren dertig werk met het tekenen van krantenstrips van *Popeye*. Tesamen met Joe Simon schiep hij later superhelden als *Captain America, Boy Commandos* en *Sandman* en experimenteerde hij met kaders en paginaindelingen. In de jaren zestig vond hij werk bij Marvel en creëerde hij samen met Stan Lee onder andere *The Hulk, The Fantastic Four, Iron Man* en *The Silver Surfer*. Stuk voor stuk bestsellers die de tand des tijds hebben weten te doorstaan. In de jaren tachtig voerde hij een verbeten, maar tevens overwegend succesvolle strijd om zijn oude tekenwerk in eigen bezit te krijgen. Dit was zeer ongebruikelijk en is tot op de dag van vandaag nog altijd een hot issue, waarin Jack Kirby duidelijk een voortrekkersrol heeft gespeeld.

AGENDA

Op zaterdag **16 april** a.s. vindt voor de elfde keer (in elf jaar, zo merkt de organisatie scherpzinnig op) de **Zuidnederlandse Stripbeurs** plaats. De beurs is verhuisd van Eindhoven naar het daar vlakbij gelegen **Veldhoven**, waar een nieuw onderkomen is gevonden in Hotel Atalanta, De Dom 9, Veldhoven-Noord. Er is een grote ruilbeurs, een veiling en er komen tekenaars signeren, waarvan de namen nu nog onbekend zijn. De toegang bedraagt ƒ 3,50/BF 70. Kinderen betalen ƒ 1,50/BF 30. Wie meer wil weten, belt met 071-156590, 04130-42009 of 077-733108.

Neemt u uw agenda er maar bij en schrijft u even mee. Het **Belgisch Centrum van het Beeldverhaal** (Zandstraat 20 te Brussel) organiseert dit jaar nog de navolgende tentoonstellingen: **tot 1 mei** over de strip **Scorpio, tot 8 mei** over **de jonge generatie Finse stripauteurs, tussen 31 mei en 28 augustus** over **de beginjaren van Vandersteen** en **tussen 25 oktober en 8 januari** 1995 een ruime keuze van **aquarellen door Mitteï. Tussen 10 mei en 4 september** is er, speciaal voor kinderen, een **speeltentoonstelling gewijd aan de strip Jojo** door André Geerts. Het stripmuseum is elke dag (behalve maandag) geopend van 10:00 tot 18:00.

Tot en met 30 april as. is in stripwinkel Het **B-gevaar** (Greepstraat 13 te Brussel) een (verkoop)expositie te zien van het werk van **Hanco Kolk** voor *Meccano*.

Op **zondag 8 mei** a.s. organiseert **Brabant Strip** vanaf 13:00 uur voor de vierde keer een ruilbeurs in zaal Het Bad aan de Bondgenotenlaan te **Leuven** (vlakbij het station).

De stripdagen in Haarlem zullen dit jaar plaatsvinden op **3, 4 en 5 juni** en vooral de zaterdag en zondag lijken heel interessante dagen te worden. De organiserende Stichting Beeldverhaal Nederland wordt opnieuw bijgestaan door het Stripschap. Dat betekent dat er natuurlijk een ruilbeurs, een stripveiling en een boekenbeurs zullen zijn; even onvermijdelijke en aangename gebeurtenissen als pakjesavond.
Het aardige van Haarlem twee jaar geleden was, dat de aktiviteiten zich niet beperkten tot één lokatie. Ook dit jaar is er buiten de grenzen van de Grote Markt van alles te doen. Wie alle tentoonstellingen in het kader van de stripdagen wil aflopen, kan beter tijdig beginnen, want in zo'n twintig galeries en musea wordt vaak fraai werk getoond. Op diverse plaatsen wordt werk geëxposeerd van Jaap Vegter, Opland, Braakensieck en Jordaan, Breccia, Joost Veerkamp en Peter Pontiac. De Haarlemse bibliotheek toont de wereld van Toonder en het Frans Halsmuseum zal aandacht besteden aan het werk van Lorenzo Mattotti. Teylers Museum houdt zich bezig met Bruintje Beer en organiseert bovendien een aantal lezingen door Ervin Rustemagic, Sonia Bibe Luyten en Jacques Tardi.
Voor de signeergeile baasjes onder ons is vooral interessant dat stripwinkel De Jacobijn Enki Bilal heeft weten te strikken. Zaterdag en zondag zal hij in Galerie Année signeren. Dat wordt dus dringen. Bovendien zal er origineel stripwerk van hem worden verkocht. Dat wordt dus nog meer dringen.
Aardig lijken ook een tentoonstelling over stripverwante kunst in de Vishal en een dubbelexpositie van werk van Martin Lodewijk en Henk Kuijpers (met speciale poster).
Wie dorst heeft gekregen van de kultuur kan terecht in Café Studio dat opnieuw eigen stripaktiviteiten zal organiseren. Hein de Kort en Eric Schreurs zullen daar opnieuw signeren. Het Stedelijk Gymnasium, belooft even als twee jaar geleden het domein van de echte fijnproevers te worden. Het Raadsel en Casterman hebben voor het betere (onder)tekenwerk klinkende namen weten aan te trekken: Shelton, Crumb, Loustal, Tardi, Schuiten, Bourgeon (pas op, het kwijl loopt op uw nieuwe ZL!), Kamagurka, Swarte, Pontiac en Moebius. Bovendien schijnt men nog steeds druk doende te zijn om het lijstje met nieuwe coryfeëen aan te vullen. Met name Het Raadsel poogt Amerikaanse comics-tekenaars deze kant op te lokken.
Sjors en Sjimmie Stripblad, het blad dat zoveel Haarlem tussen de omslag stopt, organiseert haar eigen festiviteiten. In het Concertgebouw wordt op zaterdag en zondag vooral veel aandacht aan de kids besteed. Voor de oudere lezertjes zullen in ieder geval Robert van der Kroft, Peter de Wit, Don Lawrence en Eric Heuvel aanwezig zijn. Wie niet door het grut heen kan komen, kan altijd nog een kijkje in de redaktiekeuken van het stripblad nemen. Voor de gelegenheid zal de komplete redaktie naar Haarlem verhuizen. Strip en muziek zullen elkaar raken in het Patronaat en discotheek Stalker. De eerste lokatie biedt vrijdagavond ruimte aan de jubilerend uitgeverij Het Raadsel, en zaterdagavond zal Martin Lodewijk zijn muzikale voorkeur duidelijk maken. De discotheek is het terrein van *P.O.S.S.E.* Op 4 juni zal er een expositie zijn en wordt er opgetreden door een aantal groepen, waaronder de Joegoslavische band *The Refugees*. De band is een projekt van een stichting die ook met een aantal Joegoslavische striptekenaars naar Haarlem zal komen. Op deze wijze hopen ze aandacht te krijgen voor het feit dat er buiten Haarlem beduidend minder aangename gebeurtenissen plaatsvinden.

Van **18 maart tot en met 14 augustus** in het **Joods Historisch Museum**: de tentoonstelling **Kat en muis - Spiegelmans Maus**. Schetsen en ontwerpen, originele tekeningen, historische documenten (o.a. tekeningen door gevangenen) en foto's geven een overzicht van het tot stand komen van *Maus*. Op verschillende zondagmiddagen worden speciale activiteiten georganiseerd, zoals de vertoning van een documentaire over Art Spiegelman en *Maus*, maar ook interviews met Nederlands-joodse schrijvers en kunstenaars over de rol van de Shoa in hun werk. Joods Historisch Museum, Jonas Daniël Meijerplein 2-4, Amsterdam, dagelijks te bezichtigen van 11:00 tot 17:00. Telefoon: 020-6254229.

Op **zondag 5 juni** wordt **Art Spiegelman** zelf verwacht in het **West-Indisch Huis** (Herenmarkt 97, Amsterdam). Hij zal daar van 15:00 tot 17:00 een **lezing** geven. Waarover was nog niet duidelijk bij het ter perse gaan van dit nummer; wel dat de entree *f* 17,50 bedraagt (*f* 12,50 voor CJP'ers). De kans bestaat dat het geheel op het laatste moment nog gewijzigd wordt. Voor alle zekerheid even bellen dus, voor je erheen gaat: 020-6247280.

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl./BF. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala*-redaktie.*

Te verschijnen in april

ASKELL 1: Het goddelijke smeersel (Arleston/Mourier) Arboris; 8,95/180.
BOB MORANE 28: De boom van eden; Le Lombard; 9,95.
CHINEES ROOD 2: Maskers (Robin) Oranje; 11,95.
CLAIRE 6 (De Wiroja's) Divo; 7,95.
DE KRONIEKEN VAN DE ZWARTE MAAN 4: De sissende slangen (Ledroit/Froideval) Arboris; 8,95/180.
DE LEGENDE DER DORRE GEWESTEN (Chevalier/Ségur) Oranje; 249,95. *De drie delen in één luxe uitgave, tesamen met 8 pagina's schetsen en een onuitgegeven affiche. Genummerd en gesigneerd.*
DONALD DUCK POCKET 17: Liefdesverdriet (Diverse) Big Balloon; 7,50.
FC KNUDDE SPECIAL 2 (Toon) De Vrijbuiter; 14,95. *Drie delen in een bundel.*
FLIKKERLICHT 1; De Vrijbuiter; 8,95. *Homogags.*
FLYNN 4: De violette doder (Matena) Arboris; 8,95/180 sc, 17,95/360 hc.
GARFIELD 5: Garfield voelt zich lekker (Davis); De Vrijbuiter; 5,95.
GARFIELD 6: Een kat met pretenties (Davis); De Vrijbuiter; 5,95.
HANS 7: De kinderen van het oneindige (Rosinski/Van Hamme) Le Lombard; 9,95.
HET GROTE GENOT (Godard/Ribera) Arboris; 9,95/195.
HET NARRENSCHIP 1: Mallewaatren (Turf) Oranje; 26,95. *Zie LO.*
MECCANO 2: Carmen (Kolk) Arboris; 19,95.
OCKE OKKINGA 3 (Stapel); 29,95.
OOM DAGOBERT 51: Het wondere water; Big Balloon; 7,50.
PATJE VAN HET GROENEWOUD 3: Jikuri (Plessix/Dieter) Oranje; 11,95.
ROOIE OORTJES 7 (Di Sano) Boemerang; 89,50 luxe.
SAMBA BUGATTI 1 (Dufaux/Griffo) Oranje; 26,95. *Borduurt voort op de wereld van* Beatifica blues.
TRIGIË 6: Duel met de dood (Lawrence/Butterworth) Big Balloon; 8,95 sc, 29,95 luxe.
TRISTAN 6: Ïanna; Dargaud; 8,25.
VERZAMELDE WERKEN VAN MOEBIUS: Meneer Mouche (Moebius/Coudray) Arboris; 39,95/795. *52 pagina's op 200grs papier op formaat 25 x 25 cm. Bevat uniek materiaal en verschijnt in een oplage van 600 ex.*

VISIOENEN VAN ARZACH (Moebius/Ellis/diverse) Big Balloon; 29,95. *Paginagrote illustraties van diverse auteurs geïnspireerd door Arzach.*
WIND DER GODEN 7: Ti Fun (Cothias/Gioux) Glénat; 19,95.
XIII 5: Rood alarm (Vance/Van Hamme) Dargaud; 85,00 luxe.

Te verschijnen in mei

AQUABLUE 4: Zwart koraal (Cailleteau/Vatine) Oranje; 26,95. *Met 16 pagina's schetsen.*
ARNO 4: 18 Brumaire (Martin/Denoël) Glénat; 19,95. *Met een nieuwe tekenaar.*
ASKELL 1: Het goddelijke smeersel (Arleston/Mourier) Arboris; 19,95/360 hc.
BAKELANDT 31: De lotelingen (Leemans) Standaard; 6,50.
BAKELANDT 38: De pacificateur (Leemans) Standaard; 6,50.
BIGGLES: De vlucht van Wallenstein; Lefrancq; 9,95.
BIJ SJAAK 5: Bij de kraag gevat (Carpentier/Cauvin) Dupuis; 8,95.
BILLIE TURF; Big Balloon; 4,95.

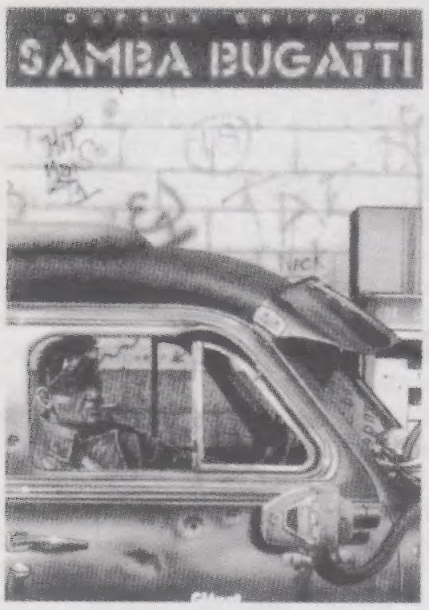

BLAUWBLOEZEN 36: Quantrill (Lambil/Cauvin) Dupuis; 8,95.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 79: Als verstekeling (Barks) Big Balloon; 7,50.
DE BLANKE LAMA 6: Driehoeken van water en vuur (Bess/Jodorowsky) Arboris; 8,95/180 sc, 17,95/360 hc.
DE KRACHT VAN DE ONSCHULDIGEN 1: Joshua (Hirn/Brunschwig) Oranje; 26,95.
DE WERELD VAN EDENA 4: Stel (Moebius) Casterman; 27,50/495.
ELFQUEST 36: Het slot onder de sterren (Pini/Pini) Arboris; 7,95/160.
FLIPPIE FLINK; Big Balloon; 4,95.
FRANKA 12: De blauwe Venus (Kuijpers) Big Balloon; 9,95 sc, 49,95 luxe.
G. RAF ZERK 11: Tand des doods (Hardy/Cauvin) Dupuis; 8,95.
GARFIELD 37: Garfield springt eruit (Davis) De Vrijbuiter; 5,95.
GIACOMO C. 5: Liefde van een nicht (Dufaux/Griffo) Oranje; 26,95.
GOTLIB REEKS 3: Rha Gnagna (Gotlib) Arboris; 19,90/395 sc.
HÄGAR 13 (Browne) Arboris; 14,95.
HAVIK 1: De overledene van Kermellec (Pellerin) Dupuis; 17,50.
HET GROTE GENOT (Godard/Ribera) Arboris; 19,95/395 hc.
HIGH SCHOOL GENERATION 1: Dakota; Le Lombard; 9,95. *Beverly Hills 90210 in een ander jasje.*
IRISH MELODY; Le Lombard; 22,95. *De jeugd van Lester Cockney.*
ISABEL 11: De grote bonbon (Will/Delporte) Dupuis; 8,95.
JEREMIAH 17: Drie motorfietsen...of vier (Hermann) Dupuis; 8,95.
JESSICA BLANDY 10: Satan mijn smart (Renaud/Dufaux) Dupuis; 8,95 sc, 17,50 hc.
JOJO 6: Het verbond (Geerts) Dupuis; 8,95.
LOÏC FRANCOEUR 6: De nacht van Siant-Avel; Le Lombard; 9,95.
MISTER WENS: De duivelskaarsen; Lefrancq; 9,95.
NERO LUXE 1 (Sleen) Standaard; 110,00.
OCKE OKKINGA 4: (Stapel); 29,95.
PACUSH BLUES 8 (Ptiluc) Oranje; 26,95.
PAPYRUS 17: Toetanchamon (Degieter) Dupuis; 8,95.
PSY 1: Hebt u een probleem (Bédu/Cauvin) Dupuis; 8,95.
RATTENPEST (Ptiluc) Oranje; 34,95 hc. *"Kijkboek bij de serie Pacush Blues", aldus de uitgever. Verschijnt ook als luxe editie.*
RAVIAN 15: De kringen van de macht (Mézières) Dargaud; 9,95 sc, 22,95 hc.
RODE RIDDER 11: De zilveren adelaar (Vandersteen) Standaard; 6,50. *Herdruk.*
RODE RIDDER 12: De Hoporn van Horak (Vandersteen) Standaard; 6,50. *Herdruk.*
RODE RIDDER 150: Klingsor (Biddeloo) Standaard; 6,50 sc, 55,00 luxe.
ROOIE OORTJES CARTOON ALBUM 3; Boemerang; 9,95.
SARAH (Serpieri) Loempia; 21,90. *Een indianenverhaal à la Shona.*
SARAH SPITS 8: De Tasmaanse tijger (Wasterlain) Dupuis; 8,95.
SJAKIE 22: Overlopers (Bakker/Gillat) Big Balloon; 7,95.
SLAINE 6: De demonendoder (Fabry/Mills) Arboris; 8,95/180 sc, 19,95/360 hc. *Tekenaar Fabry heeft Bisley vervangen. Zie ook PB.*
SLAINE OMNIBUS: De gehoornde god (Bisley/Mills) Arboris; 39,95. *Bevat alle 5 de delen van* De gehoornde god *reeks in harde kaft.*
SNEEUW 7: De 10 misdaden van Judas (Gine/Convard) Glénat; 8,95.
SNOOPY 2: Snoopy doet zijn best (Schulz) De Vrijbuiter; 5,95.
SODA 1: Een engel gaat heen (Warnant/Tome) Dupuis; 8,95. *Herdruk.*
SODA 2: Brieven voor Satan (Warnant/Tome) Dupuis; 8,95. *Herdruk.*
STRIPJAAR '93/'94; Sherpa; 24,95/499. *Met een special over comics en zonder Martijn Daalders recensies.*
SUSKE EN WISKE 240: De pottenproever (Geerts) Standaard); 6,50 sc, 70,00 luxe.
TOM POES 1: Het geheim van het nevelmoeras (Toonder) Big Ballloon; 7,95.
WILLY VANDERSTEEN - BIBLIOGRAFIE; Standaard; 55,00.
WILLY VANDERSTEEN - BIOGRAFIE; Standaard; 110,00.
WILLY VANDERSTEEN - FOEDRAAL; Standaard; 165,00. *Bibliografie en biografie in één band.*
WIND DER GODEN 8: Barbarij (Cothias/Gioux) Glénat; 19,95.

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Tilburg. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Nederland: Postbank giro 3253937
België: Postgiro 000-1648405-84
T.n.v. Stichting Zet.El te Tilburg, Nederland

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00/BF 370, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00/BF 600. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op een van bovenstaande girorekeningnummers, onder vermelding van: Abonnement ZL m.i.v. nr...
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, HOLLAND

Druk: SSN, Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis en Hans van Soest
VORMGEVING EN OPMAAK:
Toon Dohmen en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Peter Boel, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Pieternel de Jager, Inktvis Prutduktie, Bert van der Meij, Henk Schouten
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Stephen Bisette, Donald I. Fine, Marcel Ruijters, Stanley Wiater
© 1994
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, NL